

اللہ والہ
صلی اللہ علیہ وسلم

عہدِ نبوی

کا

قریٰ و شہ کی کینڈر

۱۲/۵/۹۲

عہد نبویؐ کا قمری و شمسی کیلنڈر

از ۲۰ اپریل ۱۵۵۷ء تا ۲۶ مئی ۱۶۳۲ء

مطابق

۹ ربیع الاول ۱۰۰۱ھ تا یکم ربیع الاول ۱۰۸۰ھ

(دوست محمد شاہد مؤرخ احمدیت)

احمد اکیڈمی راولہ

حمد و نعلی علی رسولہ الکریم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مقدمہ

کائنات عالم کا اہم ترین واقعہ ہمارے پیارے نبی خاتم الانبیاء حضرت محمد مصطفیٰ احمد بختی صلی اللہ وآلہ وسلم کا ظہور ہے۔

آنحضرت ہی بادشاہ ہر دو جہاں ہیں اور آپ ہی کے طفیل شمس و قمر کے انوار و تجلیات کی جلوہ گری ہے جیسا کہ حضرت بانی سلسلہ احمدیہ فرماتے ہیں۔

آن شہ عالم کہ نامش مصطفیٰ سید عشاق حق شمس الضحیٰ
آن کہ ہر نورے طفیل نور اوست آں کہ منظور خدا منظور اوست

(برائین احمدیہ حصہ چہارم ص ۵۲۵ حاشیہ طبع اول ۱۸۸۲ء)

اس زاویہ نگاہ سے دنیا بھر کے مفکروں اور دانشوروں کو بالاخر یہ تسلیم کرنا پڑے گا کہ تاریخ کا حقیقی اور انقلابی تصور آنحضرت کے وجود مقدس ہی سے ہوتا ہے۔ اگر حضور کی بعثت نہ ہوتی تو علم تاریخ محض بے سرو پا قصوں، دیوالیائی کہانیوں اور افسانوں کا طلسم کدہ بن کر رہ جاتا۔ آپ ہی نے علم تاریخ کی ضرورت و اہمیت بتائی، اس کے رہنما اور سنہری اصول وضع فرمائے۔ اس سے قائمہ اٹھائے اور عبرت حاصل کرنے کے بنیادی اسالیب بتائے اور سلیقے سکھلائے۔ جہاں محدود دے چند کے سوا باقی سب انبیاء کے حالات مرور زمانہ کے باعث ہمیشہ کے لئے دبیز پردوں میں دفن ہو چکے اور اکثر کے نام تک صفحہ ہستی سے یکسر محو ہو گئے وہاں آنحضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم (فداہ نفسی) کی تربیت (۳۳) سالہ مقدس زندگی کے واقعات حیرت انگیز تفصیلات کے ساتھ محفوظ ہیں۔ خدا تعالیٰ نے ان واقعات کو سن و ماہ کے عالی شان محل میں سجانے کے لئے یکایک غیب سے ایک عجیب مسلمان فرمایا۔

ع مروجے از غیب ہوں آید و کارے بکند

چنانچہ ابوالفداء حضرت حافظ ابن کثیر الدمشقی "البدایۃ والنہایۃ" میں تحریر فرماتے ہیں کہ ۱۱ھ میں حضرت عمر کے سامنے ایک چمک پیش ہوا جس پر صرف شعبان کا لفظ درج تھا۔ آپ نے دریافت فرمایا کون سا شعبان؟ اس سال کا یا سال گزشتہ کا شعبان؟ اس پر آپ نے ایک مجلس شوریٰ

منصف فرمایا اور حضرت علیؑ اور دیگر اکابر صحابہ کے مشورہ سے سن بھری کی بنیاد رکھی۔

(”الہدایۃ والنہایت“ جلد ۷ ص ۷۰-۷۱ مکتبہ النعیم الریاض، مکتبہ المعارف بیروت ایضاً طبری مولفہ

ابو جعفر محمد بن جریر الطبری جلد نمبر ۳ ص ۱۸۸ مطبوعہ مصر ۱۹۶۶ء)

یہ واقعہ واقعہ کی تحقیق کے مطابق ہجرت نبوی کے سولہویں سال ربیع الاول (بمطابق اپریل ۶۳۷ء) کے مہینہ میں وقوع پذیر ہوا۔ اس طرح آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کے وصال مبارک پر ابھی پورے پانچ سال بھی گزرنے نہ پائے تھے کہ خلافت راشدہ کی برکت سے تمام ممالک اسلامیہ میں تقویم بھری جاری ہو گیا۔ یہ تقویم قمری مہینوں پر مبنی تھا۔ اور تنفیذ کے پہلے ہی سال سے بین الاقوامی حیثیت اختیار کر گیا۔ کیونکہ تاریخ سے ثابت ہے کہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ کے مقبوضہ ممالک جن کا کل رقبہ ۲۲۵۴۰۳۰ مربع میل تھا اس میں حجاز، نجد، شام، مصر، عراق، جزیرہ خوارستان عراق، عجم، لؤمغنا، آذربائیجان، فارس، کمان، خراسان اور کرمان جیسے ممالک شامل تھے۔ اپنے دور کی اس عظیم ترین مملکت پر ہر جگہ اسلامی جھنڈا پوری آب و تاب سے لہرا رہا تھا۔

(”الغاروق“ حصہ دوم ص ۲-۳ مولفہ مولانا شبلی نعمانی مطبوعہ اعظم گڑھ جولائی ۱۸۹۸ء)

اس مشہور عالم تقویم بھری کے قریب ساڑھے نو سو سال بعد ۱۵ اکتوبر ۱۵۸۲ء کو موجودہ عیسوی کیلنڈر معرض وجود میں آیا جو شمسی حساب سے تیار کیا گیا تھا۔ اسی کو گریگورین کیلنڈر (GREGORIAN CALENDAR) کہا جاتا ہے۔ یہ کیلنڈر سب سے پہلے اسی سال فرانس نے اور بعد کو دوسرے کیتھولک ممالک نے بھی اپنے اپنے علاقوں میں رائج کیا۔ ۱۷۵۲ء میں برطانیہ، ۱۹۱۸ء میں روس، ۱۹۲۳ء میں یونان اور ۱۹۲۷ء میں ترکی میں نافذ کیا گیا۔ اور اب یہ دنیا کا مقبول ترین عالمی کیلنڈر تسلیم کیا جاتا ہے۔ تفصیل کے لئے ملاحظہ ہو زیر لفظ ”CALENDAR“

- 1- COLLIERS ENCYCLOPEDIA.
- 2- THE NEW CAXTON ENCYCLOPEDIA.
- 3- LEXICON UNIVERSAL ENCYCLOPEDIA.

قرآنی نظریہ کی رو سے تاریخ اور حساب کا معاملہ چاند اور سورج دونوں سے وابستہ ہے۔ (یونس: ۶) امت مسلمہ اب تک تقویم کے باب میں صرف چاند سے استفادہ کرتی آ رہی تھی لیکن گریگورین شمسی کیلنڈر کی عالمگیر مقبولیت اور عملی اثر و نفوذ کے بعد مسلم محققین کی علمی بصیرت

غیر شعوری طور پر اس طرف منتقل ہوئی کہ قمری جدولوں کو شمسی جدولوں میں تبدیل کر کے ان دونوں کو متوازی، ہم آہنگ اور باہم موافق بنایا جائے اور پھر یہ کوششیں زور شور سے شروع ہو گئیں۔

اس تاریخی معرکہ کے سر کرنے کا اصل سہرا مصر کے نامور محقق اور ماہر فلکیات صاحب اللواء محمد مختار باشا (ولادت 1846ء وفات 1897ء) کے سر ہے۔ جنہوں نے سالہا سال کی محنت و عرق ریزی سے پہلی صدی ہجری سے پندرہویں صدی ہجری تک کے قمری کیلنڈر کو عیسوی اور قبطی شمسی کیلنڈر میں ڈھال دیا۔ مصری حکومت نے آپکی یہ مکمل تحقیق ۱۳۱۱ھ بمطابق ۱۸۹۳ء میں ”التوفیقات الاسلامیہ“ کے نام سے شائع کر دی۔ یہ وہی مبارک سال تھا جب کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی پیغمبری اور حضرت امام باقر علیہ السلام کی روایت کے عین مطابق ۲۱ مارچ کو چاند گرہن اور ۶ اپریل کو سورج گرہن کا آفاقی نشان رونما ہوا۔ یہ معرکہ آرا کتاب ساڑھے سات سو صفحات پر مشتمل تھی۔ آپ کا یہ عظیم علمی کارنامہ، جب تک چاند اور سورج چمکتے رہیں گے آب زر سے لکھا جائے گا۔

اس حقیقت کے باوجود تقویم قمری و شمسی کے توافقی کی اس جدوجہد میں زہد دست خلاء قائم رہا اور وہ یہ کہ تقابلی کیلنڈر صرف مئی دور کے دس سالوں پر محیط ہے۔ اور قبل از ہجرت تریپن (۵۳) برس کے بارہ میں بالکل خاموش ہے۔ بلکہ جہاں تک میری معلومات ہیں آج تک پوری دنیائے اسلام میں کوئی ایسا قمری و شمسی کیلنڈر نہیں شائع ہوا جو آنحضور کی مقدس زندگی کے تریٹھ سالوں پر حاوی ہو۔ علامہ ابوالصراہم اے اور مولانا عبدالقدوس ہاشمی کی تقویمیں اردو میں شائع شدہ ہیں۔ علاوہ ازیں انگریزی میں کرنل سروڈر لے ہیک (SIR WOLSELEY HAIG) نے حسب ذیل کتاب لکھی ہے۔

“COMPARATIVE TABLES OF MUHAMMADAN AND CHRISTIAN DATES”

مگر ان سب تقویموں کا آغاز ہجرت نبوی کے سال اول ہی سے ہوتا ہے۔ رب العرش نے احمدیت کی دوسری صدی کے پہلے سال کے اختتام پر ہمارے موجودہ امام امید اللہ تعالیٰ کی توجہ اس نقشہ پہلو کی طرف مبذول فرمائی اور خاکسار کو اس کیلنڈر کی تکمیل کا ارشاد فرمایا۔ اس

سلسلہ میں حضور ایدہ اللہ تعالیٰ نے ۲۶ دسمبر ۱۹۸۹ء کو حسب ذیل مکتوب پر و قلم فرمایا:

”پیارے مکرم مولانا دوست محمد صاحب شاہد

السلام علیکم ورحمت اللہ وبرکاتہ

حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم کے دور کی کئی و مدنی زندگی کے اہم تاریخی واقعات کا کیلنڈر تیار کریں۔ جن کے متعلق ہمیں معین طور پر قمری مہینوں کا ذکر ملتا ہو کہ کس مہینے میں کون سا اہم واقعہ گزرا ہے۔۔۔۔۔ اس واقعاتی کیلنڈر کو سٹی مہینوں کے ساتھ تطبیق دے کر ایک مقالہ تیار کروائیں جس سے ایک نظر میں ہی یہ معلوم ہو جائے کہ کون سا واقعہ کس سٹی مہینے میں گزرا ہے۔ اس میں عام تاریخی واقعات کے علاوہ مسائل سے متعلق ایسے واقعات بھی شامل ہو جائیں جن کے متعلق قطعی طور پر معلوم ہو کہ کس قمری تاریخ یا تاریخوں میں وہ رونما ہوئے؟

کلن اللہ معکم

(یہ نہایت دشمن اور نہایت مشکل بلکہ بظاہر ناممکن سا کام تھا جو محض خدا تعالیٰ کے فضل اور ہمارے پیارے امام مہم ایدہ اللہ تعالیٰ بنصرہ العزیز کی روحانی توجہ اور دعا سے ۲۰ فروری ۱۹۹۰ء کو پایہ تکمیل تک پہنچا۔ اور حضور کی قبولیت دعا کا چمکتا ہوا نشان بن گیا۔ اس سلسلہ میں آسمانی نصرت مشعل راہ بنی۔ واقعہ یہ ہوا کہ خاکسار کو مصری ماہر فلکیات کی تعظیم ”الٹو فیقات الاسلامیہ“ کا گہرا مطالعہ کرنے کے بعد معلوم ہوا کہ جس طرح ۱ ہجری کا آغاز یکم محرم کو ہوتا ہے جب کہ سٹی لحاظ سے ۲۱ جولائی کی تاریخ تھی اور جمعہ کا دن تھا۔ اسی طرح ٹھیک ۷۵۳ قمری سالوں کے بعد ۵۳۸ ہجری کا کیلنڈر ۱ ہجری کی طرح یکم محرم ۲۱ جولائی جمعہ ہی سے شروع ہوتا ہے۔ اس طرح ہجری ۱ سے ۵۳ سال قبل کا قمری و سٹی کیلنڈر جو ایک گشدرہ خزانہ تھا خود بخود دریافت ہو گیا۔ فالحمد للہ علیٰ ذالک۔ مگر مجھے چونکہ صرف آنحضرتؐ کی ولادت سے ہجرت تک کے واقعات کا کیلنڈر مطلوب تھا۔ اس لئے میں اس کی تلاش میں ۵۳۸ء کے کیلنڈر سے ۵۳ سال پیچھے چلا گیا حتیٰ کہ ۳۸۵ء کے کیلنڈر تک پہنچا اور یہی آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کی ولادت کے سال کا کیلنڈر تھا۔ اس طرح ۵۳ سال کے ”خفیہ“ کیلنڈر کا انکشاف ہوا۔)

فالحمد للہ علیٰ احسانہ

ذیر نظر کیلنڈر کی چند خصوصیات یہ ہیں۔

اول: یہ ایک نہایت آسان اور عام فہم کیلنڈر ہے جو علامہ صاحب اللواء محمد مختار ہاشم مرحوم کی سائنٹفک تحقیق پر مبنی ہے۔

دوم: یہ کیلنڈر تاریخی ترتیب کے اعتبار سے تین حصوں میں منقسم ہے۔

ا۔ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کی ولادت سے بعثت تک۔

ب۔ بعثت نبوی سے ہجرت مدینہ منورہ تک۔

ج۔ ہجرت نبوی سے وصال خاتم الانبیاء تک۔

ہر سال اس کیلنڈر کی ابتدا نہایت واضح عنوان سے کی گئی ہے۔ یہ بھی التزام کیا گیا ہے کہ ہفتہ کے ایام کے وہی اردو نام دیے جائیں جو برصغیر پاک و ہند کے عوامی حلقوں میں مشہور و معروف ہیں۔

سوم: مجھے اس وقت تک ماہ و سال کے تعیین کے ساتھ جن واقعات کی قمری تواریخ قدیم اور مستند اسلامی لٹریچر سے فراہم ہو سکی ہیں ان کا اجمالی تذکرہ میں نے ہر سال کے کیلنڈر میں ترتیب وار کر دیا ہے۔ ایسے معین واقعات کی تعداد ۱۳۶ ہے جس میں مجھے امید ہے کہ اہل تحقیق کے قلم سے مستقبل میں یقیناً مزید اضافہ ہوتا رہے گا۔ انشاء اللہ

چہارم: مقالہ میں اجمالی تذکرہ پر ہی اکتفا نہیں کیا گیا۔ بلکہ اس کے بنیادی ماخذ بھی سپرد قریطاس کر دیے گئے ہیں۔

بالآخر تمام معزز قارئین کی خدمت میں یہ عاجزانہ درخواست کروں گا کہ وہ ان بزرگ مورخین اسلام اور اکابرِ حق دین کو ہمیشہ اپنی دعاؤں میں یاد رکھیں جنہوں نے صدیوں قبل سرور کائنات حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے واقعات کی قمری اعتبار سے توقیت کر کے عشاق رسول عربی کے لئے تحقیق کے میدان کو غیر معمولی طور پر وسیع کر دیا ہے۔ ان کے اس گراں بار احسان کے آگے ہماری گردنیں خم ہیں۔

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَعَلٰی اٰلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ
اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ

۱ ولادت نبوی کا پہلا سال

یکم محرم	جمعرات	۱۲ فروری ۱۵۶۱ء
یکم صفر	ہفتہ	۱۳ مارچ ۱۵۶۱ء
یکم ربیع الاول	اتوار	۱۱ اپریل ۱۵۶۱ء
یکم ربیع الثانی	منگل	۱۱ مئی ۱۵۶۱ء
یکم جمادی الاول	بدھ	۹ جون ۱۵۶۱ء
یکم جمادی الثانی	جمعہ	۹ جولائی ۱۵۶۱ء
یکم رجب	ہفتہ	۷ اگست ۱۵۶۱ء
یکم شعبان	سوموار	۶ ستمبر ۱۵۶۱ء
یکم رمضان	منگل	۵ اکتوبر ۱۵۶۱ء
یکم شوال	جمعرات	۴ نومبر ۱۵۶۱ء
یکم ذی قعدہ	جمعہ	۳ دسمبر ۱۵۶۱ء
یکم ذی الحجۃ	اتوار	۲ جنوری ۱۵۶۲ء

- ۱۔ مکہ معظمہ پر اصحاب انبیل کی
یورش۔ ۲۲ تا ۲۸ فروری ۱۵۶۱ء
(مطابق عام انبیل کا آنا، محرم)
۲۔ ولادت حضرت محمد مصطفیٰ صلی
اللہ علیہ وسلم ۱۹ اپریل ۱۵۶۱ء
(از روئے تحقیق محمود پاشا فلکی
مصری۔ ۲۰ اپریل ۱۵۶۱ء مطابق
۹ ربیع الاول عام انبیل)

نوٹ: اگر اس سال کا صفر تیس ایام کا قرار دیا جائے تو یکم ربیع الاول کو
۱۲ اپریل اور ۹ ربیع الاول کو ۲۰ اپریل ہی ہوگی۔

۲ (ولادت نبویؐ کا دوسرا سال)

یکم محرم	منگل	یکم فروری ۶۵۷ء
یکم صفر	جمعرات	۳۰ مارچ
یکم ربیع الاول	جمعہ	یکم اپریل
یکم ربیع الثانی	اتوار	یکم مئی
یکم جمادی الاول	سوموار	۳۰ مئی
یکم جمادی الثانی	بدھ	۲۹ جون
یکم رجب	جمعرات	۲۸ جولائی
یکم شعبان	ہفتہ	۲۷ اگست
یکم رمضان	اتوار	۲۵ ستمبر
یکم شوال	منگل	۲۵ اکتوبر
یکم ذی قعدہ	بدھ	۲۳ نومبر
یکم ذی الحجہ	جمعہ	۲۳ دسمبر

۳۳
(ولادت نبویؐ کا تیسرا سال)

یکم محرم	ہفتہ	۲۱ جنوری ۱۵۷۳ء
یکم صفر	سوموار	۲۰ فروری "
یکم ربیع الاول	منگل	۲۱ مارچ "
یکم ربیع الثانی	جمعرات	۲۰ اپریل "
یکم جمادی الاول	جمعہ	۱۹ مئی "
یکم جمادی الثانی	اتوار	۱۸ جون "
یکم رجب	سوموار	۱۷ جولائی "
یکم شعبان	بدھ	۱۶ اگست "
یکم رمضان	جمعرات	۱۴ ستمبر "
یکم شوال	ہفتہ	۱۳ اکتوبر "
یکم ذی قعدہ	اتوار	۱۲ نومبر "
یکم ذی الحجہ	منگل	۱۱ دسمبر "

۴ (ولادت نبویؐ کا چوتھا سال)

یکم محرم	جمعرات	۱۱ جنوری ۵۷۲ء
۲ صفر	ہفتہ	۱۰ فروری
۳ ربیع الاول	اتوار	۱۱ مارچ
۴ ربیع الثانی	منگل	۱۰ اپریل
۵ جمادی الاول	بدھ	۹ مئی
۶ جمادی الثانی	جمعہ	۸ جون
۷ رجب	ہفتہ	۷ جولائی
۸ شعبان	سوموار	۶ اگست
۹ رمضان	منگل	۴ ستمبر
۱۰ شوال	جمعرات	۳ اکتوبر
۱۱ ذی قعدہ	جمعہ	۲ نومبر
۱۲ ذی الحجہ	اتوار	۱ دسمبر

(ولادتِ نبویؐ کا پانچواں سال)

۵

یکم محرم	سوموار	۳۱ دسمبر ۱۵۷۴ء
" صفر	بدھ	۳۰ جنوری ۱۵۷۵ء
" ربيع الاول	جمعرات	۲۸ فروری "
" ربيع الثانی	ہفتہ	۲۹ مارچ "
" جمادی الاول	اتوار	۲۷ اپریل "
" جمادی الثانی	منگل	۲۰ مئی "
" رجب	بدھ	۲۵ جون "
" شعبان	جمعہ	۲۵ جولائی "
" رمضان	ہفتہ	۲۳ اگست "
" شوال	سوموار	۲۶ ستمبر "
" ذی قعدہ	منگل	۲۱ اکتوبر "
" ذی الحجہ	جمعرات	۲۰ نومبر "

۶ (ولادتِ نبویؐ کا چھٹا سال)

یکم محرم	جمعہ	۱۹ دسمبر ۵۷۵ء
” صفر	اتوار	۱۸ جنوری ۵۷۶ء
” ربیع الاول	سوموار	۱۶ فروری ”
” ربیع الثانی	بدھ	۱۸ مارچ ”
” جمادی الاول	جمعرات	۱۶ اپریل ”
” جمادی الثانی	ہفتہ	۱۶ مئی ”
” رجب	اتوار	۱۳ جون ”
” شعبان	منگل	۱۴ جولائی ”
” رمضان	بدھ	۱۲ اگست ”
” شوال	جمعہ	۱۱ ستمبر ”
” ذی قعدہ	ہفتہ	۱۰ اکتوبر ”
” ذی الحجہ	سوموار	۹ نومبر ”

۱۳ (ولادت نبوی کاساتواں سال)

یکم محرم	بدھ	۹ دسمبر ۱۹۵۶ء
یکم صفر	جمعہ	۸ جنوری ۱۹۵۷ء
• ربیع الاول	ہفتہ	• ۶ فروری
• ربیع الثانی	سوموار	• ۸ مارچ
• جمادی الاول	منگل	• ۶ اپریل
• جمادی الثانی	جمعرات	• ۶ مئی
• رجب	جمعہ	• ۴ جون
• شعبان	اتوار	• ۴ جولائی
• رمضان	سوموار	• ۲ اگست
• شوال	بدھ	• یکم ستمبر
• ذی قعدہ	جمعرات	• ۳۰ ستمبر
• ذی الحجہ	ہفتہ	• ۳۰ اکتوبر

ش (ولادت نبویؐ کا آٹھواں سال)

یکم محرم	اتوار	۲۸ نومبر ۱۵۷۷ء
” صفر	منگل	۲۸ دسمبر ”
” ربيع الاول	بدھ	۲۶ جنوری ۱۵۷۸ء
” ربيع الثانی	جمعہ	۲۵ فروری ”
” جمادی الاول	ہفتہ	۲۶ مارچ ”
” جمادی الثانی	سوموار	۲۵ اپریل ”
” رجب	منگل	۲۴ مئی ”
” شعبان	جمعرات	۲۳ جون ”
” رمضان	جمعہ	۲۲ جولائی ”
” شوال	اتوار	۲۱ اگست ”
” ذی قعدہ	سوموار	۱۹ ستمبر ”
” ذی الحجہ	بدھ	۱۹ اکتوبر ”

۹ (ولادت نبویؐ کا نواں سال)

یکم محرم	جمعرات	۱۷ نومبر ۱۵۷۸ء
” صفر	ہفتہ	۱۷ دسمبر ”
” ربیع الاول	اتوار	۱۵ جنوری ۱۵۷۹ء
” ربیع الثانی	منگل	۱۳ فروری ”
” جمادی الاول	بدھ	۱۳ مارچ ”
” جمادی الثانی	جمعہ	۱۳ اپریل ”
” رجب	ہفتہ	۱۲ مئی ”
” شعبان	سوموار	۱۱ جون ”
” رمضان	منگل	۱۰ جولائی ”
” شوال	جمعرات	۹ اگست ”
” ذی قعدہ	جمعہ	۷ ستمبر ”
” ذی الحجہ	اتوار	۷ اکتوبر ”

شہ

(ولادتِ نبویؐ کا دسواں سال)

یکم محرم	منگل	۶ نومبر ۱۵۷۹ء
” صفر	جمعرات	۶ دسمبر ”
” ربیع الاول	جمعہ	۲ جنوری ۱۵۸۰ء
” ربیع الثانی	اتوار	۳ فروری ”
” جمادی الاول	سوموار	۴ مارچ ”
” جمادی الثانی	بدھ	۳ اپریل ”
” رجب	جمعرات	۲ مئی ”
” شعبان	ہفتہ	یکم جون ”
” رمضان	اتوار	۳۰ جون ”
” شوال	منگل	۳۰ جولائی ”
” ذی قعدہ	بدھ	۲۸ اگست ”
” ذی الحجہ	جمعہ	۲۷ ستمبر ”

۱۱ (ولادت نبوی گیارہواں سال)

یکم محرم	ہفتہ	۲۶ اکتوبر ۱۵۸۰ء
۲ صفر	سوموار	۲۵ نومبر
۳ ربیع الاول	منگل	۲۴ دسمبر
۴ ربیع الثانی	جمعرات	۲۳ جنوری ۱۵۸۱ء
۵ جمادی الاول	جمعہ	۲۱ فروری
۶ جمادی الثانی	اتوار	۲۳ مارچ
۷ رجب	سوموار	۲۱ اپریل
۸ شعبان	بدھ	۲۱ مئی
۹ رمضان	جمعرات	۱۹ جون
۱۰ شوال	ہفتہ	۱۹ جولائی
۱۱ ذی قعدہ	اتوار	۱۷ اگست
۱۲ ذی الحجہ	منگل	۱۶ ستمبر

۱۲ھ (ولادتِ نبویؐ کا بارہواں سال)

یکم محرم	بدھ	۱۵ اکتوبر ۶۵۸ء
” صفر	جمعہ	” ۱۲ نومبر
” ربیع الاول	ہفتہ	” ۱۳ دسمبر
” ربیع الثانی	سوموار	” جنوری ۶۵۹ء
” جمادی الاول	منگل	” ۱۰ فروری
” جمادی الثانی	جمعرات	” ۱۲ مارچ
” رجب	جمعہ	” ۱۰ اپریل
” شعبان	اتوار	” ۱۰ مئی
” رمضان	سوموار	” ۸ جون
” شوال	بدھ	” ۸ جولائی
” ذی قعدہ	جمعرات	” ۶ اگست
” ذی الحجہ	ہفتہ	” ۵ ستمبر

۱۳۰

(ولادت نبویؐ کا تیرہواں سال)

یکم محرم	سوموار	۵، اکتوبر ۱۵۸۲ء
۰ صفر	بدھ	۲۲، نومبر ۰
۰ ربیع الاول	جمعرات	۳، دسمبر ۰
۰ ربیع الثانی	ہفتہ	۲، جنوری ۱۵۸۳ء
۰ جمادی الاول	اتوار	۳۱، جنوری ۰
۰ جمادی الثانی	منگل	یکم مارچ ۰
۰ رجب	بدھ	۳۰، مارچ ۰
۰ شعبان	جمعہ	۲۹، اپریل ۰
۰ رمضان	ہفتہ	۲۸، مئی ۰
۰ شوال	سوموار	۲۶، جون ۰
۰ ذی قعدہ	منگل	۲۶، جولائی ۰
۰ ذی الحجہ	جمعرات	۲۵، اگست ۰

۱۴۲ھ (ولادت نبویؐ کا چودھواں سال)

یکم محرم	جمعہ	۲۳ ستمبر ۱۵۸۳ء
” صفر	اتوار	۲۳ اکتوبر ”
” ربیع الاول	سوموار	۲۱ نومبر ”
” ربیع الثانی	بدھ	۲۱ دسمبر ”
” جمادی الاول	جمعرات	۱۹ جنوری ۱۵۸۴ء
” جمادی الثانی	ہفتہ	۱۸ فروری ”
” رجب	اتوار	۱۹ مارچ ”
” شعبان	منگل	۱۸ اپریل ”
” رمضان	بدھ	۱۷ مئی ”
” شوال	جمعہ	۱۶ جون ”
” ذی قعدہ	ہفتہ	۱۵ جولائی ”
” ذی الحجہ	سوموار	۱۴ اگست ”

۱۵ (ولادت نبویؐ کا پندرہواں سال)

یکم محرم	بدھ	۱۳ ستمبر ۱۵۸۳ء
” صفر	جمعہ	” ۱۳ اکتوبر ”
” ربیع الاول	ہفتہ	” ۱۱ نومبر ”
” ربیع الثانی	سوموار	” ۱۱ دسمبر ”
” جمادی الاول	منگل	” ۹ جنوری ۱۵۸۵ء
” جمادی الثانی	جمعرات	” ۸ فروری ”
” رجب	جمعہ	” ۹ مارچ ”
” شعبان	اتوار	” ۸ اپریل ”
” رمضان	سوموار	” ۷ مئی ”
” شوال	بدھ	” ۶ جون ”
” ذی قعدہ	جمعرات	” ۵ جولائی ”
” ذی الحجہ	ہفتہ	” ۴ اگست ”

(ولادت نبویؐ کا سولہواں سال)

۱۶

۲ ستمبر ۵۸۵ء	اتوار	یکم محرم
۲ اکتوبر	منگل	۲ صفر
۳۱ اکتوبر	بدھ	۲ ربیع الاول
۳۰ نومبر	جمعہ	۲ ربیع الثانی
۲۹ دسمبر	ہفتہ	۲ جمادی الاول
۲۸ جنوری ۵۸۶ء	سوموار	۲ جمادی الثانی
۲۶ فروری	منگل	۲ رجب
۲۸ مارچ	جمعرات	۲ شعبان
۲۶ اپریل	جمعہ	۲ رمضان
۲۶ مئی	اتوار	۲ شوال
۲۴ جون	سوموار	۲ ذی قعدہ
۲۴ جولائی	بدھ	۲ ذی الحجہ

۱۷ (ولادتِ نبویؐ کا سترہواں سال)

یکم محرم	جمعات	۲۲، اگست ۱۵۸۶ء
۴ صفر	ہفتہ	۲۱، ستمبر "
۶ ربیع الاول	اتوار	۲۰، اکتوبر "
۹ ربیع الثانی	منگل	۱۹، نومبر "
۱۱ جمادی الاول	بدھ	۱۸، دسمبر "
۱۳ جمادی الثانی	جمعہ	۱۷، جنوری ۱۵۸۷ء
۱۵ رجب	ہفتہ	۱۵، فروری "
۱۷ شعبان	سوموار	۱۶، مارچ "
۱۹ رمضان	منگل	۱۴، اپریل "
۲۱ شوال	جمعات	۱۳، مئی "
۲۳ ذی قعدہ	جمعہ	۱۲، جون "
۲۵ ذی الحجہ	اتوار	۱۲، جولائی "

۱۸ (ولادتِ نبویؐ کا اٹھارہواں سال)

۱۱ اگست ۵۸۷ء	منگل	یکم محرم
۱۰ ستمبر	جمعرات	۲ صفر
۹ اکتوبر	جمعہ	۳ ربیع الاول
۸ نومبر	اتوار	۴ ربیع الثانی
۷ دسمبر	سوموار	۵ جمادی الاول
۶ جنوری ۵۸۸ء	بدھ	۶ جمادی الثانی
۴ فروری	جمعرات	۸ رجب
۶ مارچ	ہفتہ	۱۰ شعبان
۴ اپریل	اتوار	۱۲ رمضان
۴ مئی	منگل	۱۴ شوال
۲ جون	بدھ	۱۶ ذی قعدہ
۲ جولائی	جمعہ	۱۸ ذی الحجہ

۱۹ (ولادتِ نبویؐ کا انیسواں سال)

یکم محرم	ہفتہ	۳۱ جولائی ۵۸۸ء
۲ صفر	سوموار	۳۰ اگست "
۳ ربیع الاول	منگل	۲۸ ستمبر "
۴ ربیع الثانی	جمعرات	۲۸ اکتوبر "
۵ جمادی الاول	جمعہ	۲۶ نومبر "
۶ جمادی الثانی	اتوار	۲۶ دسمبر "
۷ رجب	سوموار	۲۴ جنوری ۵۸۹ء
۸ شعبان	بدھ	۲۳ فروری "
۹ رمضان	جمعرات	۲۴ مارچ "
۱۰ شوال	ہفتہ	۲۳ اپریل "
۱۱ ذی قعدہ	اتوار	۲۲ مئی "
۱۲ ذی الحجہ	منگل	۲۱ جون "

۲۰ (ولادت نبوی کا بیسواں سال)

یکم محرم	بدھ	۲۰ جولائی ۱۵۸۹ء
" صفر	جمعہ	۱۹ اگست "
" ربیع الاول	ہفتہ	۱۷ ستمبر "
" ربیع الثانی	سوموار	۱۷ اکتوبر "
" جمادی الاول	منگل	۱۵ نومبر "
" جمادی الثانی	جمعرات	۱۵ دسمبر "
" رجب	جمعہ	۱۳ جنوری ۱۵۹۰ء
" شعبان	اتوار	۱۲ فروری "
" رمضان	سوموار	۱۳ مارچ "
" شوال	بدھ	۱۲ اپریل "
" ذی قعدہ	جمعرات	۱۱ مئی "
" ذی الحجہ	ہفتہ	۱۰ جون "

۳۔ خاتمہ حسب قمار - اپریل مئی ۱۵۹۰ء (مطابق شوال ۱۰۰۰ء ولادت نبوی)

۴ (د)۔ حلف الفضول مئی جون ۱۵۹۰ء (مطابق ذی قعدہ ۱۰۰۰ء ولادت نبوی)

(ولادتِ نبویؐ کا اکیسواں سال)

۲۱

یکم محرم	سوموار	۱۰ جولائی ۵۹۰ء
۲ صفر	بدھ	۹ اگست ۵۹۰ء
۳ ربیع الاول	جمعرات	۷ ستمبر ۵۹۰ء
۴ ربیع الثانی	ہفتہ	۸ اکتوبر ۵۹۰ء
۵ جمادی الاول	اتوار	۹ نومبر ۵۹۰ء
۶ جمادی الثانی	منگل	۱۰ دسمبر ۵۹۰ء
۷ رجب	بدھ	۱۱ جنوری ۵۹۱ء
۸ شعبان	جمعہ	۱۲ فروری ۵۹۱ء
۹ رمضان	ہفتہ	۱۳ مارچ ۵۹۱ء
۱۰ شوال	سوموار	۱۴ اپریل ۵۹۱ء
۱۱ ذی قعدہ	منگل	۱۵ مئی ۵۹۱ء
۱۲ ذی الحجہ	جمعرات	۱۶ جون ۵۹۱ء

۲۲ (ولادتِ نبویؐ کا بائیسواں سال)

یکم محرم	جمعہ	۲۸ جون ۱۵۹۱ء
۲ صفر	اتوار	۲۸ جولائی
۳ ربیع الاول	سوموار	۲۶ اگست
۴ ربیع الثانی	بدھ	۲۵ ستمبر
۵ جمادی الاول	جمعرات	۲۴ اکتوبر
۶ جمادی الثانی	ہفتہ	۲۳ نومبر
۷ رجب	اتوار	۲۲ دسمبر
۸ شعبان	منگل	۲۱ جنوری ۱۵۹۲ء
۹ رمضان	بدھ	۱۹ فروری
۱۰ شوال	جمعہ	۲۱ مارچ
۱۱ ذی قعدہ	ہفتہ	۱۹ اپریل
۱۲ ذی الحجہ	سوموار	۱۹ مئی

۱۳۳۵ (ولادت نبویؐ کا تیسواں سال)

یکم محرم	بدھ	۱۸ جون ۱۹۵۶ء
” صفر	جمعہ	۱۸ جولائی
” ربیع الاول	ہفتہ	۱۶ اگست
” ربیع الثانی	سوموار	۱۵ ستمبر
” جمادی الاول	منگل	۱۴ اکتوبر
” جمادی الثانی	جمعرات	۱۳ نومبر
” رجب	جمعہ	۱۲ دسمبر
” شعبان	اتوار	۱۱ جنوری ۱۹۵۷ء
” رمضان	سوموار	۹ فروری
” شوال	بدھ	۱۱ مارچ
” ذی قعدہ	جمعرات	۹ اپریل
” ذی الحجہ	ہفتہ	۹ مئی

(ولادت نبویؐ کا چوبیسواں سال)

۲۲

یکم محرم	اتوار	۴، جون ۱۵۹۳ء
” صفر	منگل	۷، جولائی ”
” ربیع الاول	بدھ	۵، اگست ”
” ربیع الثانی	جمعہ	۱۴، ستمبر ”
” جمادی الاول	ہفتہ	۳، اکتوبر ”
” جمادی الثانی	سوموار	۲، نومبر ”
” رجب	منگل	یکم دسمبر ”
” شعبان	جمعرات	۳۱، دسمبر ”
” رمضان	جمعہ	۲۹، جنوری ۱۵۹۴ء
” شوال	اتوار	۲۸، فروری ”
” ذی قعدہ	سوموار	۲۹، مارچ ”
” ذی الحجہ	بدھ	۲۸، اپریل ”

۲۵

(ولادت نبویؐ کا پچیسواں سال)

یکم محرم	جمعرات	۲۷ مئی ۱۹۶۷ء
۰ صفر	ہفتہ	۲۶ جون ۰
۰ ربیع الاول	اتوار	۲۵ جولائی ۰
۰ ربیع الثانی	منگل	۲۴ اگست ۰
۰ جمادی الاول	بدھ	۲۳ ستمبر ۰
۰ جمادی الثانی	جمعہ	۲۲ اکتوبر ۰
۰ رجب	ہفتہ	۲۰ نومبر ۰
۰ شعبان	سوموار	۲۰ دسمبر ۰
۰ رمضان	منگل	۱۸ جنوری ۱۹۶۸ء
۰ شوال	جمعرات	۱۶ فروری ۰
۰ ذی قعدہ	جمعہ	۱۶ مارچ ۰
۰ ذی الحجہ	اتوار	۱۶ اپریل ۰

(ولادتِ نبویؐ کا چھبیسواں سال)

۲۶

۱۶ مئی ۵۹۵ء	منگل	یکم محرم
۱۵ جون	جمعرات	۲ صفر
۱۴ جولائی	جمعہ	۳ ربیع الاول
۱۳ اگست	اتوار	۴ ربیع الثانی
۱۱ ستمبر	سوموار	۵ جمادی الاول
۱۱ اکتوبر	بدھ	۶ جمادی الثانی
۹ نومبر	جمعرات	۷ رجب
۹ دسمبر	ہفتہ	۸ شعبان
۷ جنوری ۵۹۶ء	اتوار	۹ رمضان
۶ فروری	منگل	۱۰ شوال
۷ مارچ	بدھ	۱۱ ذی قعدہ
۶ اپریل	جمعہ	۱۲ ذی الحجہ

۲۷ ولادت نبوی کاستائیسواں سال

یکم محرم	ہفتہ	۵ مئی ۱۵۹۶ء
۱ صفر	سوموار	۲ جون
۲ ربیع الاول	منگل	۳ جولائی
۳ ربیع الثانی	جمعرات	۴ اگست
۴ جمادی الاول	جمعہ	۵ اگست
۵ جمادی الثانی	اتوار	۶ ستمبر
۶ رجب	سوموار	۷ اکتوبر
۷ شعبان	بدھ	۸ نومبر
۸ رمضان	جمعرات	۹ دسمبر
۹ شوال	ہفتہ	۱۰ جنوری ۱۵۹۷ء
۱۰ ذی قعدہ	اتوار	۱۱ فروری
۱۱ ذی الحجہ	منگل	۱۲ مارچ

۲۸ (ولادت نبویؐ کا اٹھائیسواں سال)

یکم محرم	بدھ	۲۲، اپریل، ۵۹۷ء
۱ صفر	جمعہ	۲۳، مئی
۲ ربیع الاول	ہفتہ	۲۲، جون
۳ ربیع الثانی	سوموار	۲۳، جولائی
۴ جمادی الاول	منگل	۲۰، اگست
۵ جمادی الثانی	جمعرات	۱۹، ستمبر
۶ رجب	جمعہ	۱۸، اکتوبر
۷ شعبان	اتوار	۱۷، نومبر
۸ رمضان	سوموار	۱۶، دسمبر
۹ شوال	بدھ	۱۵، جنوری، ۵۹۸ء
۱۰ ذی قعدہ	جمعرات	۱۳، فروری
۱۱ ذی الحجہ	ہفتہ	۱۵، مارچ

۲ (ب) ولادت حضرت علیؑ

۵، نومبر، ۵۹۷ء مطابق ۲۳، رجب ۲۷، ولادت نبویؐ

۲۹ (ولادت نبویؐ کا اسیسوں سال)

یکم محرم	سوموار	۱۳ اپریل ۱۵۹۸ء
• صفر	بدھ	۱۳ مئی •
• ریح الاول	جمعرات	۱۲ جون •
• ریح الثانی	ہفتہ	۱۲ جولائی •
• جمادی الاول	اتوار	۱۰ اگست •
• جمادی الثانی	منگل	۹ ستمبر •
• رجب	بدھ	۸ اکتوبر •
• شعبان	جمعہ	۷ نومبر •
• رمضان	ہفتہ	۶ دسمبر •
• شوال	سوموار	۵ جنوری ۱۵۹۹ء
• ذی قعدہ	منگل	۳ فروری •
• ذی الحجہ	جمعرات	۴ مارچ •

(ولادت نبویؐ کا تیسواں سال)

۳۰

یکم محرم	جمعہ	۲۰ اپریل ۱۵۹۹ء
” صفر	اتوار	۲۰ مئی ”
” ربیع الاول	سوموار	۳۱ مئی ”
” ربیع الثانی	بدھ	۳۰ جون ”
” جمادی الاول	جمعرات	۲۹ جولائی ”
” جمادی الثانی	ہفتہ	۲۸ اگست ”
” رجب	اتوار	۲۶ ستمبر ”
” شعبان	منگل	۲۶ اکتوبر ”
” رمضان	بدھ	۲۴ نومبر ”
” شوال	جمعہ	۲۴ دسمبر ”
” ذی قعدہ	ہفتہ	۲۲ جنوری ۱۶۰۰ء
” ذی الحجہ	سوموار	۲۱ فروری ”

۳۱ (ولادت نبویؐ کا اکتیسواں سال)

۲۲ مارچ ۶۰۰ء	مشکل	یک مہرم
۲۱ اپریل "	جمعرات	۴ صفر
۲۰ مئی "	جمعہ	۴ ربیع الاول
۱۹ جون "	اتوار	۴ ربیع الثانی
۱۸ جولائی "	سوموار	۴ جمادی الاول
۱۷ اگست "	بدھ	۴ جمادی الثانی
۱۵ ستمبر "	جمعرات	۴ رجب
۱۵ اکتوبر "	ہفتہ	۴ شعبان
۱۳ نومبر "	اتوار	۴ رمضان
۱۳ دسمبر "	مشکل	۴ شوال
۱۱ جنوری ۶۰۱ء	بدھ	۴ ذی قعدہ
۱۰ فروری "	جمعہ	۴ ذی الحجہ

(ولادت نبوی کا تیسواں سال)

۳۲

یکم محرم	اتوار	۱۲ مارچ ۱۹۶۱ء
” صفر	منگل	۱۱ اپریل ”
” ربیع الاول	بدھ	۱۰ مئی ”
” ربیع الثانی	جمعہ	۹ جون ”
” جمادی الاول	ہفتہ	۸ جولائی ”
” جمادی الثانی	سوموار	۷ اگست ”
” رجب	منگل	۵ ستمبر ”
” شعبان	جمعرات	۵ اکتوبر ”
” رمضان	جمعہ	۳ نومبر ”
” شوال	اتوار	۳ دسمبر ”
” ذی قعدہ	سوموار	یکم جنوری ۱۹۶۲ء
” ذی الحجہ	بدھ	۳۱ جنوری ”

۳۳ (ولادت نبوی کا تینتیسواں سال)

یکم محرم	جمرات	یکم مایچ ۶۰۲ء
• صفر	ہفتہ	۳۱ مایچ •
• ربیع الاول	اتوار	۲۹ اپریل "
• ربیع الثانی	منگل	۲۹ مئی •
• جمادی الاول	بدھ	۲۷ جون "
• جمادی الثانی	جمعہ	۲۷ جولائی "
• رجب	ہفتہ	۲۵ اگست "
• شعبان	سوموار	۲۲ ستمبر "
• رمضان	منگل	۲۳ اکتوبر •
• شوال	جمرات	۲۲ نومبر •
• ذی قعدہ	جمعہ	۲۱ دسمبر •
• ذی الحجہ	اتوار	۲۰ جنوری ۶۰۳ء

۳۴ (ولادت نبوی ص کا چونتیسواں سال)

یکم محرم	منگل	۱۹ فروری ۶۰۳ء
” صفر	جمعرات	۲۰ مایچ ”
” ربیع الاول	جمعہ	۱۸ اپریل ”
” ربیع الثانی	اتوار	۱۸ مئی ”
” جمادی الاول	سوموار	۱۶ جون ”
” جمادی الثانی	بدھ	۱۶ جولائی ”
” رجب	جمعرات	۱۴ اگست ”
” شعبان	ہفتہ	۱۳ ستمبر ”
” رمضان	اتوار	۱۲ اکتوبر ”
” شوال	منگل	۱۱ نومبر ”
” ذی قعدہ	بدھ	۱۰ دسمبر ”
” ذی الحجہ	جمعہ	۹ جنوری ۶۰۴ء

۳۵ (ولادت نبویؐ کا پینتیسواں سال)

یکم محرم	ہفتہ	۷، فروری ۱۹۰۴ء
” صفر	سوموار	۹، مارچ ”
” ربیع الاول	منگل	۷، اپریل ”
” ربیع الثانی	جمعرات	۷، مئی ”
” جمادی الاول	جمعہ	۵، جون ”
” جمادی الثانی	اتوار	۵، جولائی ”
” رجب	سوموار	۳، اگست ”
” شعبان	منگل	۲، ستمبر ”
” رمضان	جمعرات	یکم اکتوبر ”
” شوال	ہفتہ	۳۱، اکتوبر ”
” ذی قعدہ	اتوار	۲۹، نومبر ”
” ذی الحجہ	منگل	۲۹، دسمبر ”

(ولادتِ نبویؐ کا چھتیسواں سال)

۳۷۶ھ

۲۷ جنوری ۱۹۰۵ء	بدھ	یکم محرم
۲۶ فروری "	جمعہ	" صفر
۲۷ مارچ "	ہفتہ	" ربیع الاول
۲۶ اپریل "	سوموار	" ربیع الثانی
۲۵ مئی "	منگل	" جمادی الاول
۲۴ جون "	جمعرات	" جمادی الثانی
۲۳ جولائی "	جمعہ	" رجب
۲۲ اگست "	اتوار	" شعبان
۲۰ ستمبر "	سوموار	" رمضان
۲۰ اکتوبر "	بدھ	" شوال
۱۸ نومبر "	جمعرات	" ذی قعدہ
۱۸ دسمبر "	ہفتہ	" ذی الحجہ

۳۷ (ولادتِ نبویؐ کا سینتیسواں سال)

یکم محرم	سوموار	۱۷ جنوری ۱۹۶۶ء
• صفر	بدھ	۱۶ فروری •
• ربیع الاول	جمعرات	۱۷ مارچ •
• ربیع الثانی	ہفتہ	۱۶ اپریل •
• جمادی الاول	اتوار	۱۵ مئی •
• جمادی الثانی	منگل	۱۴ جون •
• رجب	بدھ	۱۳ جولائی •
• شعبان	جمعہ	۱۲ اگست •
• رمضان	ہفتہ	۱۰ ستمبر •
• شوال	سوموار	۱۰ اکتوبر •
• ذی قعدہ	منگل	۸ نومبر •
• ذی الحجہ	جمعرات	۸ دسمبر •

(ولادتِ نبویؐ کا اڑتیسواں سال)

۳۸ھ

۶ جنوری ۶۰۷ء	جمعہ	یکم محرم
۵ فروری "	اتوار	" صفر
۵ مارچ "	سوموار	" ربیع الاول
۴ اپریل "	بدھ	" ربیع الثانی
۳ مئی "	جمعرات	" جمادی الاول
۲ جون "	ہفتہ	" جمادی الثانی
یکم جولائی "	اتوار	" رجب
۳۱ جولائی "	منگل	" شعبان
۲۹ اگست "	بدھ	" رمضان
۲۸ ستمبر "	جمعہ	" شوال
۲۷ اکتوبر "	ہفتہ	" ذی قعدہ
۲۶ نومبر "	سوموار	" ذی الحجہ

۳۹ (ولادت نبویؐ کا اتنا لیسواں سال)

۲۵ دسمبر ۶۰۷ء	منگل	یکم محرم
۲۳ جنوری ۶۰۸ء	جمعرات	یکم صفر
۲۲ فروری	جمعہ	۱ ربیع الاول
۲۴ مارچ	اتوار	۲ ربیع الثانی
۲۲ اپریل	سوموار	۱ جمادی الاول
۲۲ مئی	بدھ	۲ جمادی الثانی
۲۰ جون	جمعرات	۱ رجب
۲۰ جولائی	ہفتہ	۱ شعبان
۱۸ اگست	اتوار	۱ رمضان
۱۷ ستمبر	منگل	۱ شوال
۱۶ اکتوبر	بدھ	۱ ذی قعدہ
۱۵ نومبر	جمعہ	۱ ذی الحجہ

۴۰ (ولادت نبویؐ کا چالیسواں سال)

یکم محرم	اتوار	۱۵ دسمبر ۶۰۸ء
یکم صفر	منگل	۱۴ جنوری ۶۰۹ء
۱۰ ربیع الاول	بدھ	۱۲ فروری "
۲۰ ربیع الثانی	جمعہ	۱۴ مارچ "
۱۰ جمادی الاول	ہفتہ	۱۲ اپریل "
۲۰ جمادی الثانی	سوموار	۱۲ مئی "
۱۰ رجب	منگل	۱۴ جون "
۱۰ شعبان	جمعرات	۱۰ جولائی "
۱۰ رمضان	جمعہ	۸ اگست "
۱۰ شوال	اتوار	۷ ستمبر "
۱۰ ذی قعدہ	سوموار	۶ اکتوبر "
۱۰ ذی الحجہ	بدھ	۵ نومبر "

۱۰ (بعثت نبویؐ کا پہلا سال)

یکم محرم	جمعرات	۴ دسمبر ۶۰۹ء
۱ صفر	ہفتہ	۳ جنوری ۶۱۰ء
۲ ربیع الاول	اتوار	یکم فروری
۳ ربیع الثانی	منگل	۳ مارچ
۴ جمادی الاول	بدھ	یکم اپریل
۵ جمادی الثانی	جمعہ	یکم مئی
۶ رجب	ہفتہ	۳۰ مئی
۷ شعبان	سوموار	۲۹ جون
۸ رمضان	منگل	۲۸ جولائی
۹ شوال	جمعرات	۲۷ اگست
۱۰ ذی قعدہ	جمعہ	۲۵ ستمبر
۱۱ ذی الحجہ	اتوار	۲۵ اکتوبر

۵۔ نزولِ قرآن کا آغاز

۲۰ اگست ۶۱۰ء (مطابق ۲۳ رمضان ۱۰ بعثت نبویؐ)

۲

(بعثت نبویؐ کا دوسرا سال)

یکم محرم	سوموار	۲۳، نومبر ۶۱۰ء
۲ صفر	بدھ	۲۳، دسمبر "
۳ ربیع الاول	جمعرات	۲۱، جنوری ۶۱۱ء
۴ ربیع الثانی	ہفتہ	۲۰، فروری "
۵ جمادی الاول	اتوار	۲۰، مارچ "
۶ جمادی الثانی	منگل	۱۹، اپریل "
۷ رجب	بدھ	۱۸، مئی "
۸ شعبان	جمعہ	۱۷، جون "
۹ رمضان	ہفتہ	۱۶، جولائی "
۱۰ شوال	سوموار	۱۵، اگست "
۱۱ ذی قعدہ	منگل	۱۳، ستمبر "
۱۲ ذی الحجہ	جمعرات	۱۳، اکتوبر "

۳۳ (بعثت نبویؐ کا تیسرا سال)

یکم قمر	ہفتہ	۱۲، نومبر ۶۱۱ء
۱ صفر	سوموار	۱۲، دسمبر ۶۱۱ء
۲ ربیع الاول	منگل	۱۰، جنوری ۶۱۲ء
۳ ربیع الثانی	جمعرات	۹، فروری ۶۱۲ء
۴ جمادی الاول	جمعہ	۱۰، مارچ ۶۱۲ء
۵ جمادی الثانی	اتوار	۹، اپریل ۶۱۲ء
۶ رجب	سوموار	۸، مئی ۶۱۲ء
۷ شعبان	بدھ	۷، جون ۶۱۲ء
۸ رمضان	جمعرات	۶، جولائی ۶۱۲ء
۹ شوال	ہفتہ	۵، اگست ۶۱۲ء
۱۰ ذی قعدہ	اتوار	۴، ستمبر ۶۱۲ء
۱۱ ذی الحجہ	منگل	۳، اکتوبر ۶۱۲ء

۴۲ (بعثت نبویؐ کا چوتھا سال)

یکم محرم	بدھ	یکم نومبر ۶۱۲ء
۰ صفر	جمعہ	۰ دسمبر
۰ ربیع الاول	ہفتہ	۰ ۳۰ دسمبر
۰ ربیع الثانی	سوموار	۰ ۲۹ جنوری ۶۱۳ء
۰ جمادی الاول	منگل	۰ ۲۷ فروری
۰ جمادی الثانی	جمعرات	۰ ۲۹ مارچ
۰ رجب	جمعہ	۰ ۲۷ اپریل
۰ شعبان	اتوار	۰ ۲۷ مئی
۰ رمضان	سوموار	۰ ۲۵ جون
۰ شوال	بدھ	۰ ۲۵ جولائی
۰ ذی قعدہ	جمعرات	۰ ۲۳ اگست
۰ ذی الحجہ	ہفتہ	۰ ۲۲ ستمبر

۵ (بعثتِ نبویؐ کا پانچواں سال)

یکم محرم	سوموار	۲۲، اکتوبر ۱۹۱۳ء
۲ صفر	بدھ	۲۱، نومبر "
۳ ربیع الاول	جمعرات	۲۰، دسمبر "
۴ ربیع الثانی	ہفتہ	۱۹، جنوری ۱۹۱۴ء
۵ جمادی الاول	اتوار	۱۷، فروری "
۶ جمادی الثانی	منگل	۱۹، مارچ "
۷ رجب	بدھ	۱۷، اپریل "
۸ شعبان	جمعہ	۱۷، مئی "
۹ رمضان	ہفتہ	۱۵، جون "
۱۰ شوال	سوموار	۱۵، جولائی "
۱۱ ذی قعدہ	منگل	۱۳، اگست "
۱۲ ذی الحجہ	جمعرات	۱۲، ستمبر "

۶۔ پہلی ہجرت حبشہ

مئی ۱۹۱۴ء (مطابق رجب ۱۳۵۷ھ بعثتِ نبویؐ)

۴ (بعثت نبویؐ کا چھٹا سال)

یکم محرم	جمعہ	۱۱ اکتوبر ۶۱۴ء
” صفر	اتوار	۱۰ نومبر ”
” ربیع الاول	سوموار	۹ دسمبر ”
” ربیع الثانی	بدھ	۸ جنوری ۶۱۵ء
” جمادی الاول	جمعرات	۶ فروری ”
” جمادی الثانی	ہفتہ	۷ مارچ ”
” رجب	اتوار	۵ اپریل ”
” شعبان	منگل	۵ مئی ”
” رمضان	بدھ	۳ جون ”
” شوال	جمعہ	۳ جولائی ”
” ذی قعدہ	ہفتہ	یکم اگست ”
” ذی الحجہ	سوموار	۳۱ اگست ”

س (بعثت نبویؐ کا ساتواں سال)

یکم محرم	منگل	۲۹ ستمبر ۶۱۵ء
۲ صفر	جمعرات	۲۹ اکتوبر ۶۱۵ء
۳ ربیع الاول	جمعہ	۲۷ نومبر ۶۱۵ء
۴ ربیع الثانی	اتوار	۲۷ دسمبر ۶۱۵ء
۵ جمادی الاول	سوموار	۲۵ جنوری ۶۱۶ء
۶ جمادی الثانی	بدھ	۲۴ فروری ۶۱۶ء
۷ رجب	جمعرات	۲۵ مارچ ۶۱۶ء
۸ شعبان	ہفتہ	۲۴ اپریل ۶۱۶ء
۹ رمضان	اتوار	۲۳ مئی ۶۱۶ء
۱۰ شوال	منگل	۲۲ جون ۶۱۶ء
۱۱ ذی قعدہ	بدھ	۲۱ جولائی ۶۱۶ء
۱۲ ذی الحجہ	جمعہ	۲۰ اگست ۶۱۶ء

۷۔ محاصرہ شعب ابی طالب کا پہلا دن

۲۹ ستمبر ۶۱۵ء (مطابق یکم محرم ۶۱۵ء بعثت نبویؐ)

ش (بعثت نبویؐ کا آٹھواں سال)

یکم محرم	اتوار	۱۹ ستمبر ۶۱۶ء
” صفر	منگل	۱۹ اکتوبر ”
” ربیع الاول	بدھ	۱۷ نومبر ”
” ربیع الثانی	جمعہ	۱۷ دسمبر ”
” جمادی الاول	ہفتہ	۱۵ جنوری ۶۱۷ء
” جمادی الثانی	سوموار	۱۴ فروری ”
” رجب	منگل	۱۵ مارچ ”
” شعبان	جمعرات	۱۴ اپریل ”
” رمضان	جمعہ	۱۳ مئی ”
” شوال	اتوار	۱۲ جون ”
” ذی قعدہ	سوموار	۱۱ جولائی ”
” ذی الحجہ	بدھ	۱۰ اگست ”

۹ (بعثت نبویؐ کا تواریخ سال)

یکم محرم	جمعرات	۸ ستمبر ۶۱۷ء
۲ صفر	ہفتہ	۸ اکتوبر ۶۱۷ء
۳ ربیع الاول	اتوار	۶ نومبر ۶۱۷ء
۴ ربیع الثانی	منگل	۶ دسمبر ۶۱۷ء
۵ جمادی الاول	بدھ	۴ جنوری ۶۱۸ء
۶ جمادی الثانی	جمعہ	۳ فروری ۶۱۸ء
۷ رجب	ہفتہ	۴ مارچ ۶۱۸ء
۸ شعبان	سوموار	۳ اپریل ۶۱۸ء
۹ رمضان	منگل	۲ مئی ۶۱۸ء
۱۰ شوال	جمعرات	یکم جون ۶۱۸ء
۱۱ ذی قعدہ	جمعہ	۳۰ جون ۶۱۸ء
۱۲ ذی الحجہ	اتوار	۳۰ جولائی ۶۱۸ء

شہ (بعثت نبویؐ کا دسواں سال)

یکم محرم	سوموار	۲۸، اگست ۶۱۸ء
" صفر	بدھ	۲۷، ستمبر "
" ربیع الاول	جمعرات	۲۶، اکتوبر "
" ربیع الثانی	ہفتہ	۲۵، نومبر "
" جمادی الاول	اتوار	۲۴، دسمبر "
" جمادی الثانی	منگل	۲۳، جنوری ۶۱۹ء
" رجب	بدھ	۲۱، فروری "
" شعبان	جمعہ	۲۲، مارچ "
" رمضان	ہفتہ	۲۰، اپریل "
" شوال	سوموار	۲۰، مئی "
" ذی قعدہ	منگل	۱۸، جون "
" ذی الحجہ	جمعرات	۱۸، جولائی "

۸۔ وفات حضرت خدیجہؓ

۲۹، اپریل ۶۱۹ء

(مطابق ۱، رمضان شہ بعثت نبویؐ)

(ابوطالب کی وفات تین روز بعد ہوئی)

۹۔ نکاح حضرت عائشہؓ و حضرت سودہؓ رضی

مئی جون ۶۱۹ء (مطابق شوال شہ)

بعثت نبویؐ)

۱۰۔ سفر طائف

مئی جون ۶۱۹ء (مطابق شوال شہ بعثت نبویؐ)

بِسمِ اللّٰهِ (بعثتِ نبویؐ کا گیارہواں سال)

یکم محرم	ہفتہ	۱۷ اگست ۱۹۶۱ء
۲ صفر	سوموار	۱۶ ستمبر "
۳ ربیع الاول	منگل	۱۵ اکتوبر "
۴ ربیع الثانی	جمعرات	۱۴ نومبر "
۵ جمادی الاول	جمعہ	۱۳ دسمبر "
۶ جمادی الثانی	اتوار	۱۲ جنوری ۱۹۶۲ء
۷ رجب	سوموار	۱۰ فروری "
۸ شعبان	بدھ	۱۲ مارچ "
۹ رمضان	جمعرات	۱۰ اپریل "
۱۰ شوال	ہفتہ	۱۰ مئی "
۱۱ ذی قعدہ	اتوار	۸ جون "
۱۲ ذی الحجہ	منگل	۸ جولائی "

" دوسری ملاقات اہل بیتؑ
 فروری مارچ ۱۹۶۰ء
 (مطابق رجب ۱۳۷۸ بعثتِ نبویؐ)

۱۲۳ (بعثت نبویؐ کا بارہواں سال)

یکم محرم	بدھ	۶ اگست ۶۲۰ء
” صفر	جمعہ	۵ ستمبر ”
” ریح الاول	ہفتہ	۴ اکتوبر ”
” ریح الثانی	سوموار	۳ نومبر ”
” جمادی الاول	منگل	۲ دسمبر ”
” جمادی الثانی	جمعرات	یکم جنوری ۶۲۱ء
” رجب	جمعہ	۳۰ جنوری ”
” شعبان	اتوار	یکم مارچ ”
” رمضان	سوموار	۳۰ مارچ ”
” شوال	بدھ	۲۹ اپریل ”
” ذی قعدہ	جمعرات	۲۸ مئی ”
” ذی الحجہ	ہفتہ	۲۷ جون ”

۱۲ - معراج

مارچ اپریل ۶۲۱ء

(مطابق رمضان ۱۲۳ بعثت نبویؐ)

۱۳۰۰ (بعثت نبویؐ کا تیرہواں سال)

۱۳- اسراء ستمبر اکتوبر ۱۹۲۱ء	۲۷ جولائی ۱۹۲۱ء	سوموار	یکم محرم
(مطابق ربیع الاول ۱۳۰۰ بعثت نبویؐ)	۲۶ اگست "	بدھ	۲ صفر
۱۴- بیعت عقبہ ثانی جون ۱۹۲۲ء	۲۴ ستمبر "	جمعرات	۲ ربیع الاول
(مطابق ربیع الاول ۱۳۰۰ بعثت نبویؐ)	۲۳ اکتوبر "	ہفتہ	۲ ربیع الثانی
۱۵- فیصلہ دارالندوہ ۱۹ ستمبر ۱۹۲۲ء	۲۲ نومبر "	اتوار	۲ جمادی الاول
(مطابق ذوالحجہ ۱۳۰۰ بعثت نبویؐ)	۲۲ دسمبر "	منگل	۲ جمادی الثانی
۱۶- ہجرت مدینہ از غار ثور ۱۱ ستمبر ۱۹۲۲ء	۲۰ جنوری ۱۹۲۳ء	بدھ	۲ رجب
(مطابق ۲۴ صفر ۱۳۰۰ بعثت نبویؐ)	۱۹ فروری "	جمعہ	۲ شعبان
۱۷- ہجرت مدینہ از غار ثور ۱۱ ستمبر ۱۹۲۲ء	۲۰ مارچ "	ہفتہ	۲ رمضان
(مطابق ۲۸ صفر ۱۳۰۰ بعثت نبویؐ)	۱۹ اپریل "	سوموار	۲ شوال
۱۸- ہجرت مدینہ از غار ثور ۱۱ ستمبر ۱۹۲۲ء	۱۸ مئی "	منگل	۲ ذی قعدہ
(مطابق ۲۸ صفر ۱۳۰۰ بعثت نبویؐ)	۱۷ جون "	جمعرات	۲ ذی الحجہ

۱۰ھ (ہجرت نبوی کا پہلا سال)

یکم محرم	جمعہ	۱۶ جولائی ۶۲۲ء
” صفر	اتوار	۱۵ اگست ”
” ربیع الاول	سوموار	۱۳ ستمبر ”
” ربیع الثانی	بدھ	۱۳ اکتوبر ”
” جمادی الاول	جمعرات	۱۱ نومبر ”
” جمادی الثانی	ہفتہ	۱۱ دسمبر ”
” رجب	اتوار	۹ جنوری ۶۲۳ء
” شعبان	منگل	۸ فروری ”
” رمضان	بدھ	۹ مارچ ”
” شوال	جمعہ	۸ اپریل ”
” ذی قعدہ	ہفتہ	۷ مئی ”
” ذی الحجہ	سوموار	۶ جون ”

۱۶۔ ورود قباء اور مدینہ کی اسلامی

حکومت کی بنیاد۔ ۲۰ ستمبر ۶۲۲ء

(مطابق ۸ ربیع الاول ۱۰ھ)

۱۷۔ بنیاد مسجد قباء

۲۱ ستمبر ۶۲۲ء

(مطابق ۹ ربیع الاول ۱۰ھ)

۱۸۔ آنحضرت کا پہلا خطبہ جمعہ

۲۲ ستمبر ۶۲۲ء

(مطابق ۱۱ ربیع الاول ۱۰ھ)

۱۹۔ ظہر عصر اور عشاء میں دو رکعتوں کی بجائے چار رکعتوں کی فرضیت

۲۶ ستمبر ۶۲۲ء (مطابق ۱۳ ربیع الاول ۱۰ھ)

۲ھ (ہجرت نبویؐ کا دوسرا سال)

۲۰۔ آیت اجازت جہاد بالسیف کا نزول	۵ جولائی ۶۳۰ء	منگل	یکم محرم
۱۵ اگست ۶۳۳ء	۴ اگست	جمعرات	۲ صفر
(مطابق ۱۲ صفر ۲ھ)	۶ ستمبر	جمعہ	۳ ربیع الاول
۲۱۔ سدیۃ البعیدہ - ستمبر ۶۶۳ء	۲ اکتوبر	اتوار	۴ ربیع الثانی
(مطابق ربیع الاول ۲ھ)	۳۱ اکتوبر	سوموار	۵ جمادی الاول
۲۲۔ غزوہ صفوان - نومبر ۶۳۳ء	۳۰ نومبر	بدھ	۶ جمادی الثانی
(مطابق جمادی الثانی ۲ھ)	۲۹ دسمبر	جمعرات	۷ رجب
۲۳۔ تحویل قبلہ - جنوری فروری ۶۳۴ء	۲۸ جنوری	ہفتہ	۸ شعبان
(مطابق شعبان ۲ھ)	۲۶ فروری	اتوار	۹ رمضان
۲۴۔ صیام رمضان کی فرضیت	۲۷ مارچ	منگل	۱۰ شوال
فروری مارچ ۶۳۴ء (مطابق	۲۵ اپریل	بدھ	۱۱ ذی قعدہ
رمضان ۲ھ ہجری)	۲۵ مئی	جمعہ	۱۲ ذی الحجہ

۲۵۔ جنگ بدر - ۱۲ مارچ ۶۳۴ء (مطابق ۱۷ رمضان ۲ھ)

۲۶۔ اسلام میں پہلی عید الفطر - ۲۷ مارچ ۶۳۴ء (مطابق یکم شوال ۲ھ)

۲۷۔ رخصتانہ حضرت عائشہؓ - مارچ اپریل ۶۳۴ء (مطابق شوال ۲ھ)

۳۰ (ہجرت نبویؐ کا تیسرا سال)

یکم محرم	اتوار	۲۴ جون ۶۲۴ء
” صفر	منگل	۲۴ جولائی ”
” ربیع الاول	بدھ	۲۲ اگست ”
” ربیع الثانی	جمعہ	۲۱ ستمبر ”
” جمادی الاول	ہفتہ	۲۰ اکتوبر ”
” جمادی الثانی	سوموار	۱۹ نومبر ”
” رجب	منگل	۱۸ دسمبر ”
” شعبان	جمعرات	۱۶ جنوری ۶۲۵ء
” رمضان	جمعہ	۱۵ فروری ”
” شوال	اتوار	۱۶ مارچ ”
” ذی قعدہ	سوموار	۱۵ اپریل ”
” ذی الحجہ	بدھ	۱۵ مئی ”

۲۸۔ غزوہ قرقۃ الکدر اور
غزوہ قینقار - مارچ اپریل ۶۲۴ء
(مطابق شوال ۳۰ھ)

- ۲۹۔ غزوہ سویق - مئی جون ۶۲۴ء (مطابق ذوالحجہ ۳۰ھ)
۳۰۔ حضرت علیؑ سے حضرت فاطمہؑ کا نکاح - مئی جون ۶۲۴ء (مطابق ذوالحجہ ۳۰ھ)
۳۱۔ اسلام میں پہلی عید الاضحیہ - ۳ جون ۶۲۴ء (مطابق ۱ ذوالحجہ ۳۰ھ)
۳۲۔ غزوہ ذی اسر - جون یا جولائی ۶۲۴ء (مطابق محرم یا صفر ۳۱ھ)

۳۳۔ حضرت عثمانؓ سے حضرت ام کلثومؓ کا نکاح۔
 اگست ستمبر ۶۲۴ء (مطابق ربیع الاول ۳ھ)

۳۴۔ غزوہ بجران۔

اگست ستمبر ۶۲۴ء (مطابق جمادی الاول ۳ھ)

۳۵۔ غزوہ بنی سلیم۔

اکتوبر نومبر ۶۲۴ء (مطابق جمادی الاول ۳ھ)

۳۶۔ سریۃ زید بن حارثہ بطرف قردہ

نومبر دسمبر ۶۲۴ء (مطابق جمادی الثانی ۳ھ)

۳۷۔ قتل کعب بن اشرف

نومبر دسمبر ۶۲۴ء (مطابق جمادی الثانی ۳ھ)

۳۸۔ شادی حضرت حفصہؓ

جنوری فروری ۶۲۵ء (مطابق شعبان ۳ھ)

۳۹۔ ولادت حضرت امام حسنؑ

یکم مارچ ۶۲۵ء (مطابق ۱۵ رمضان ۳ھ)

۴۰۔ غزوہ احد

۲۳ مارچ ۶۲۵ء (مطابق ۷ شوال ۳ھ)

۴۴ (ہجرت نبویؐ کا چوتھا سال)

یکم محرم	جمعات	۱۳ جون ۶۲۵ء
۲ صفر	ہفتہ	۱۳ جولائی ۶۲۵ء
۳ ربیع الاول	اتوار	۱۱ اگست ۶۲۵ء
۴ ربیع الثانی	منگل	۱۰ ستمبر ۶۲۵ء
۵ جمادی الاول	بدھ	۹ اکتوبر ۶۲۵ء
۶ جمادی الثانی	جمعہ	۸ نومبر ۶۲۵ء
۷ رجب	ہفتہ	۷ دسمبر ۶۲۵ء
۸ شعبان	سوموار	۶ جنوری ۶۲۶ء
۹ رمضان	منگل	۴ فروری ۶۲۶ء
۱۰ شوال	جمعات	۶ مارچ ۶۲۶ء
۱۱ ذی قعدہ	جمعہ	۴ اپریل ۶۲۶ء
۱۲ ذی الحجہ	اتوار	۴ مئی ۶۲۶ء

۴۴۔ ولادت حضرت امام حسینؑ۔ ۹ جنوری ۶۲۶ء (مطابق ۳ شعبان ۴۰ھ)

۴۵۔ تزویج حضرت ام سلمہؓ۔ مارچ اپریل ۶۲۶ء (مطابق شوال ۴۰ھ)

۴۶۔ غزوہ بدر الموعودہ۔ اپریل مئی ۶۲۶ء (مطابق ذی قعدہ ۴۰ھ)

۵۰ھ (ہجرت نبویؐ کا پانچواں سال)

یکم محرم	سوموار	۲ جون ۶۲۶ء
۱ صفر	بدھ	۲ جولائی
۲ ربیع الاول	جمعرات	۳ جولائی
۳ ربیع الثانی	ہفتہ	۴ اگست
۴ جمادی الاول	اتوار	۵ ستمبر
۵ جمادی الثانی	منگل	۶ اکتوبر
۶ رجب	بدھ	۷ نومبر
۷ شعبان	جمعہ	۸ دسمبر
۸ رمضان	ہفتہ	۹ جنوری ۶۲۷ء
۹ شوال	سوموار	۱۰ فروری
۱۰ ذی قعدہ	منگل	۱۱ مارچ
۱۱ ذی الحجہ	جمعرات	۱۲ اپریل

۴۷۔ غزوہ دومۃ الجندل

جولائی اگست ۶۲۶ء

(مطابق ربیع الاول ۵۰ھ)

۴۸۔ مدینہ میں شوقِ قمر اور صلوة خضوف

نومبر ۶۲۶ء

(مطابق جمادی الثانی ۵۰ھ)

۴۹۔ غزوہ بنو مصطلق اور واقعہ اٹاک - دسمبر ۶۲۶ء و جنوری ۶۲۷ء

۵۰۔ غزوہ خندق - فروری مارچ ۶۲۷ء (مطابق شوال ۵۰ھ)

۵۱۔ غزوہ بنو قریظہ - مارچ اپریل ۶۲۷ء (مطابق ذی قعدہ ۵۰ھ)

۴ (ہجرت نبوی کا چھٹا سال)

۵۲۔ سرتہ قرقا۔

یک محرم	ہفتہ	۲۳، مئی ۶۲۷ء	مئی جون ۶۲۷ء (مطابق محرم ۶۲۷ھ)
” صفر	سوموار	۲۲، جون ”	۵۳۔ تمامہ بن اثال رئیس یمامہ کا
” ربیع الاول	منگل	۲۱، جولائی ”	اسلام لاء۔ مئی جون ۶۲۷ء
” ربیع الثانی	جمعرات	۲۰، اگست ”	(مطابق محرم ۶۲۷ھ)
” جمادی الاول	جمعہ	۱۸، ستمبر ”	۵۴۔ غزوہ عکاشہ بن محسن
” جمادی الثانی	اتوار	۱۸، اکتوبر ”	جولائی اگست ۶۲۷ء
” رجب	سوموار	۱۶، نومبر ”	(مطابق ربیع الاول ۶۲۷ھ)
” شعبان	بدھ	۱۶، دسمبر ”	۵۵۔ سرتہ محمد بن مسلمہ بطرف ذوالقصر
” رمضان	جمعرات	۱۴، جنوری ۶۲۸ء	سرتہ زید بن حارثہ بطرف بنی سلیم،
” شوال	ہفتہ	۱۲، فروری ”	اگست ستمبر ۶۲۷ء (مطابق ربیع الثانی ۶۲۷ھ)
” ذی قعدہ	اتوار	۱۳، مارچ ”	۵۶۔ سرتہ زید بن حارثہ بطرف عقیص
” ذی الحجہ	منگل	۱۲، اپریل ”	ستمبر اکتوبر ۶۲۷ء (مطابق جمادی الاول ۶۲۷ھ)

۵۷۔ ابوالعاص (دوام رسول کا قبول اسلام)

۵۸۔ غزوہ بنو لحيان

۵۹۔ سرتہ زید بن حارثہ برائے طرف۔ اکتوبر نومبر ۶۲۷ء (مطابق جملوی الثانی ۶۲۷ھ)

۶۰۔ سرتہ زید بن حارثہ بطرف حسنی۔ اکتوبر نومبر ۶۲۷ء (مطابق جمادی الثانی ۶۲۷ھ)

۶۱۔ سرتہ نیدرلینڈ بحالتہ بطرف ولای القریٰ - نومبر دسمبر ۶۲۷ء (مطابق رجب ۱۲۷۷ھ)

۶۲۔ { سرتہ دومتہ الجندل - سرتہ علیٰ بطرف ہندک -

دسمبر ۶۲۷ء جنوری ۶۲۸ء (مطابق شعبان ۱۲۷۷ھ)

۶۳۔ { ابورافع یہودی کا قتل - آنحضرتؐ کی دعائے استسقاء اوسدینہ میں بارش۔

جنوری فروری ۶۲۸ء (مطابق رمضان ۱۲۷۷ھ)

۶۴۔ خسرو ثانی شاہ ایران کا اپنے بیٹے کے ہاتھوں قتل۔

۲۹ فروری ۶۲۸ء (مطابق شوال ۱۲۷۷ھ)

۶۵۔ آنحضرتؐ کے قتل کی سازش - سرتہ عمرو بن امیہ

فروری مارچ ۶۲۸ء (مطابق شوال ۱۲۷۷ھ)

۶۸۔ قبائل عک و عربینہ کی غداری اور اس کا ہولناک انجام۔

فروری مارچ ۶۲۸ء (مطابق شوال ۱۲۷۷ھ)

۶۹۔ { بیعت رضوان اور صلح حدیبیہ - معجزہ تکوینی الماء۔

مارچ ۶۲۸ء (مطابق ذی قعدہ ۱۲۷۷ھ)

سہ (ہجرت نبویؐ کا ساتواں سال)

۷۱۔ آنحضرتؐ کے تبلیغی خطوط

یکم محرم	بدھ	۱۱ مئی ۶۲۸ء	بادشاہوں کے نام۔ اپریل تا جون ۶۲۸ء
” صفر	جمعہ	۱۰ جون ”	(مطابق ذوالحجۃ مہتمم ۶ھ)
” ربیع الاول	ہفتہ	۹ جولائی ”	۷۲ تا ۷۱۔ آنحضرتؐ پر جادو کا نعرہ غزوہ
” ربیع الثانی	سوموار	۸ اگست ”	سریہ زبان بن سعید بظرف نجد
” جمادی الاول	منگل	۶ ستمبر ”	حضرت ابو ہریرہؓ کا قبول اسلام
” جمادی الثانی	جمعرات	۶ اکتوبر ”	غزوہ ذی قرد یعنی غابہ۔
” رجب	جمعہ	۴ نومبر ”	۷۲ تا ۷۱ مئی جون ۶۲۸ء (مطابق محرم ۶ھ)
” شعبان	اتوار	۴ دسمبر ”	۷۶۔ غزوہ خیبر۔ آنحضرتؐ کو زہر
” رمضان	سوموار	۲ جنوری ۶۲۹ء	دینے کی سازش۔ حضرت صفیہؓ کی
” شوال	بدھ	یکم فروری ”	آنحضرتؐ سے شادی۔
” ذی قعدہ	جمعرات	۲ مارچ ”	۷۲ تا ۷۱ جولائی ۶۲۸ء (مطابق محرم
” ذی الحجہ	ہفتہ	یکم اپریل ”	صفر ۶ھ)

۷۷۔ اہل فذک کے ساتھ آنحضرتؐ کی مصالحت۔ ارض حجاز میں غیر مسلموں کے رہنے

کے بارے میں اسلامی حکم۔ مئی تا جولائی ۶۲۸ء (مطابق محرم صفر ۶ھ)

۷۸ تا ۸۲۔ غزوہ وادی القرۃ۔ مہاجرین حبشہ کی مدینہ میں واپسی۔ حضرت ام حبیبہؓ بنت ابوسفیان کا رخصتانہ۔ غزوہ ذات الرقاع اور صلوة خوف۔ حضرت ماریہؓ قبیلہ

آنحضرتؐ کے خرم مبارک میں۔

(اکتوبر نومبر ۶۲۸ء (مطابق جمادی الثانی ۶ھ)

۸۳، ۸۴۔ سیرۃ حضرت عمرؓ بطرف تربتہ۔ سیرۃ بشر بن ساعدؓ بطرف بنی مرہ

دسمبر ۶۲۸ء، جنوری ۶۲۹ء (مطابق شعبان ۶ھ)

۸۵۔ سیرۃ غالب بن عبد اللہ المیشیؓ بطرف میصہ اور حضرت اسامہؓ کے ہاتھوں

ایک کلمہ گو کا قتل۔ جنوری ۶۲۹ء (مطابق رمضان ۶ھ)

۸۶، ۸۷۔ سیرۃ بشر بن ساعدؓ بطرف عین وجبار۔ سیرۃ ابن عمرؓ بطرف نجد

فروری ۶۲۹ء (مطابق شوال ۶ھ)

۸۸، ۸۹۔ عمرۃ القضاء۔ شادی حضرت میمونہؓ (آنحضرتؐ کی آخری شادی)

مارچ ۶۲۹ء (مطابق ذی قعدہ ۶ھ)

شہ (ہجرت نبویؐ کا آٹھواں سال)

یکم محرم	سوموار	یکم مئی ۶۲۹ء
” صفر	بدھ	۳۱ مئی ”
” ربیع الاول	جمعرات	۲۹ جون ”
” ربیع الثانی	ہفتہ	۲۹ جولائی ”
” جمادی الاول	اتوار	۲۷ اگست ”
” جمادی الثانی	منگل	۲۶ ستمبر ”
” رجب	بدھ	۲۵ اکتوبر ”
” شعبان	جمعہ	۲۴ نومبر ”
” رمضان	ہفتہ	۲۳ دسمبر ”
” شوال	منگل	۲۲ جنوری ۶۳۰ء (مطابق صفر ۶۲۹ء)
” ذی قعدہ	منگل	۲۰ فروری ”
” ذی الحجہ	جمعرات	۲۲ مارچ ”

۹۶۹۵۔ سرتہ شجاع بن وہب بطرف بنی عام

سرتہ کعب بن عمرؓ بطرف ذات اطلاق۔ جون جولائی ۶۲۹ء (مطابق ربیع الاول ۶۲۹ء)

۹۷۔ عرب کی شمالی سرحد میں اسلام کے خلاف پراپگنڈہ اور بیرونی ممالک کے خطرات کا

آغاز۔ اگست ستمبر ۶۲۹ء (مطابق جمادی الاول ۶۲۹ء)

۹۸۔ غزوہ موتہ اور زیدؓ کی حارثہ۔ جعفرؓ بن ابی طالب اور عبداللہؓ بن رواحہ کے شہادت۔ اگست ستمبر ۶۲۹ء (مطابق جمادی الاول ۳۷ھ)

۹۹۔ سریتہ عمرو بن عاصؓ لطف ذات سلاسل اور سریتہ ابو عبیدہؓ ملک کی صورت میں ستمبر اکتوبر ۶۲۹ء (مطابق جمادی الثانی ۳۷ھ)

۱۰۰۔ سریتہ ابو عبیدہؓ لطف السیف البحر۔ اکتوبر نومبر ۶۲۹ء (مطابق رجب ۳۷ھ) اس سریتہ میں راشن بندی کی ضرورت پیش آئی۔ اور خوراک کو ایک جگہ جمع کر دیا گیا۔

۱۰۱۔ سریتہ ابو قتادہؓ لطف خضرہ۔ نومبر ۶۲۹ء (مطابق رجب ۳۷ھ)

۱۰۲، ۱۰۳۔ سریتہ ابو قتادہؓ لطف بطن اہم۔ سریتہ عبداللہؓ بن ابی حداد لطف

قابہ۔ نومبر دسمبر ۶۲۹ء (مطابق رمضان ۳۷ھ)

۱۰۴۔ غزوہ فتح مکہ۔ دسمبر ۶۲۹ء (مطابق رمضان ۳۷ھ)

حرم کی حدود میں شکر اسلام کا پُر امن اور شاندار داخلہ۔ آنحضرتؐ کا عفو عام۔ بعض خاص مجرموں کا قتل۔ بیت اللہ کے بتوں کا توڑ بھانا۔ حضرت ابو بکرؓ کے والد ابو قحافہؓ اور ہسینؓ حکیم بن حزام۔ صفوان بن امیہؓ اور عکرمہؓ ابن ابی جہل کا قبول اسلام۔

مکہ سے بعث خالدؓ لطف غزا، عمرو بن عاصؓ لطف شوریہ، سعد بن زیدؓ لطف مناة

سریتہ خالدؓ لطف جدیہ۔ جنوری ۶۳۰ء (مطابق رمضان ۳۸ھ)

۱۰۵۔ غزوہ حنین۔ واپسی پر ابو مخذومہؓ کے اذان دینے اور انعام پانے

کا واقعہ۔ جنوری فروری ۶۳۰ء (مطابق شوال ۳۸ھ) ابو مخذومہؓ فوت غیر مسلم تھے۔

۱۰۶۔ سریتہ ابو عامرؓ اشعری لطف اوٹاس۔ سریتہ طفیلؓ بن عامر لطف ذوالکفین

جنوری فروری ۶۳۰ء (مطابق شوال ۳۸ھ)

۱۰۷۔ غزوہ طائف

حجرات کے مقام پر غنائم کی تقسیم، بعض انصاری نوجوانوں کا اعتراض اور آنحضرتؐ کا لطیف جواب، اپنے رضاعی عزیزوں سے آنحضرتؐ کا انتہائی مروتیانہ سلوک، شمس بحرین کی طرف تبلیغی خط اور اس کا جواب، اسلام میں بیکار لوگوں کے گزارہ کا استثنائی انتظام۔ جنوری فروری ۶۳۰ء (مطابق شوال ۶۲۹ھ)

۱۰۸۔ حضرت ابراہیمؑ ہی رسول اللہ کی ولادت۔

مارچ اپریل ۶۳۰ء (مطابق ذی الحجہ ۶۲۹ھ)

۱۰۹۔ آنحضرتؐ کی خدمت میں عرب کے مختلف اطراف سے وفد کی ابتداء۔

اپریل ۶۳۰ء (مطابق ذوالحجہ ۶۲۹ھ)

۹ (ہجرت نبویؐ کا نواں سال)

۱۱۰۔ بعثت عینیہ بن حصن بطرف بنی تمیم	۲۰ اپریل ۶۳۰ء	جمعہ	یکم محرم
اپریل مئی ۶۳۰ء (مطابق محرم ۹ھ)	۲۰ مئی	اتوار	۲ صفر
۱۱۱۔ بعثت حنظل بن ابیہ بطرف بنی کلاب	۱۸ جون	سوموار	۳ ربیع الاول
بعثت علقمہ بن مخزوم بطرف حبشہ	۱۸ جولائی	بدھ	۴ ربیع الثانی
جولائی ۶۳۰ء (مطابق ربیع الاول ۹ھ)	۱۶ اگست	جمعرات	۵ جلدی الاول
۱۱۲۔ بعثت حضرت علیؑ بطرف فلس	۱۵ ستمبر	ہفتہ	۶ جلدی الثانی
بعثت عکاشہ بن محصن بطرف الحباب	۱۳ اکتوبر	اتوار	۷ رجب
جولائی اگست ۶۳۰ء (مطابق ربیع الثانی ۹ھ)	۱۳ نومبر	منگل	۸ شعبان
۱۱۳۔ کعب بن زہیر مشہور شاعر کا اسلام لانا اور مشہور قصیدہ بردہ	۱۲ دسمبر	بدھ	۹ رمضان
	۱۱ جنوری ۶۳۱ء	جمعہ	۱۰ شوال
	۹ فروری	ہفتہ	۱۱ ذی قعدہ
	۱۱ مارچ	سوموار	۱۲ ذی الحجہ

کا پیش کرنا۔ آنحضرتؐ کی ایک ماہ کیلئے خلوت نشینی۔

جولائی اگست ۶۳۰ء (مطابق ربیع الثانی ۹ھ)

۱۱۴۔ غزوہ تبوک (غزوہ موتہ کے بعد روم اور ایران کے خلاف جنگ کا پہلا قدم)
سرتیہ خالد بن ولیدؓ اکیدہ از مقام تبوک۔ وفات عبداللہؓ ذی الجحین تبوک میں۔

اکتوبر نومبر ۶۳۰ء (مطابق رجب ۹ھ)

۱۱۵۔ ہرقل کے نام دوسرا خط از تبوک۔ اکتوبر نومبر ۶۳۰ء (مطابق رجب ۹ھ)

۱۱۶۔ فتنہ منافقین اور مسیحی ضرار کا انہدام۔

دسمبر ۶۳۰ء، جنوری ۶۳۱ء (مطابق رمضان ۹ھ)

۱۱۷۔ مقاطعہ اور معافی کو بٹ بن مالک۔ قصہ لعان اور واقعہ غویر۔ قبیلہ

بنو ثقیف کا مسلمان ہونا۔ لات کے بت کا انہدام۔

دسمبر ۶۳۰ء، جنوری ۶۳۱ء (مطابق رمضان ۹ھ)

۱۱۸۔ رئیس المنافقین عبداللہ بن ابی بن سلول کی موت اور آنحضرتؐ کا اس کی

نماز جنازہ پڑھنا اور فرضیت حج۔ فروری مارچ ۶۳۱ء (مطابق ذی قعدہ ۹ھ)

۱۱۹۔ حضرت ابو بکر صدیقؓ کی قیادت میں مسلمانوں کا پہلا حج۔

مارچ ۶۳۱ء (مطابق ذوالحجہ ۹ھ)

شہد (ہجرت نبویؐ کا دسواں سال)

۱۲۰۔ عدی بن حاتم طائی کا مسلمان ہونا	۹ اپریل ۶۳۱ء	منگل	یکم محرم
اپریل مئی ۶۳۱ء (مطابق محرم ۶۳۰ھ)	۹ مئی	جمعرات	۲ صفر
۱۲۱۔ بعث ابو موسیٰ اشعریؓ بفریقین	۷ جون	جمعہ	۳ ربیع الاول
۱۲۲۔ بعث معاذ بن جبلؓ بفریقین	۷ جولائی	اتوار	۴ ربیع الثانی
جولائی اگست ۶۳۱ء (مطابق ربیع الاول ۶۳۰ھ)	۵ اگست	سوموار	۵ جمادی الاول
شہد	۴ ستمبر	بدھ	۶ جمادی الثانی
۱۲۳۔ بعث خالد بن ولیدؓ بفریقین	۳ اکتوبر	جمعرات	۷ رجب
جولائی اگست ۶۳۱ء (مطابق ربیع الاول ۶۳۰ھ)	۲۰ نومبر	ہفتہ	۸ شعبان
شہد ہجری	یکم دسمبر	اتوار	۹ رمضان
۱۲۴۔ بعث حضرت علیؓ بفریقین	۳۱ دسمبر	منگل	۱۰ شوال
دسمبر ۶۳۱ء (مطابق رمضان ۶۳۰ھ)	۲۹ جنوری ۶۳۲ء	بدھ	۱۱ ذی قعدہ
حضرت جبریلؑ کی طرف سے اطلاع کہ	۲۸ فروری	جمعہ	۱۲ ذی الحجہ

حضرت عیسیٰؑ ۱۲ سال زندہ رہے اور آنحضرتؐ کا انتقال ۶۰ سال کی عمر میں ہوگا۔

دسمبر ۶۳۱ء (مطابق رمضان ۶۳۰ھ)

۱۲۵۔ وفات حضرت ابراہیمؑ بن رسول اللہؐ اور کسوف شمس اور فرمان نبویؐ کہ "خدا کی قسم میرا یہ بیٹا نبی ہے" "وَاللّٰهُ اِنَّكَ لَنَبِيٌّ"۔ ۲۷ جنوری ۶۳۲ء (مطابق ۲۹ شوال ۶۳۰ھ)

- ۱۲۶۔ حجۃ الوداع - ۸، ۷، ۶ مارچ ۱۹۷۸ء (مطابق ۸، ۹، ۱۰ ذی الحجہ ۱۴۰۰ھ)
- ۱۲۷۔ آنحضرتؐ کے خطبات حجۃ الوداع جو امنِ عالم کا دائمی چارٹر ہیں۔ آیت
 "الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ" کا نزول اور ایک یہودی کا تاثر۔ اس آیت کے
 بعد کوئی شرعی حکم نازل نہیں ہوا (در اصل ختمِ نبوت تکمیلِ دین ہی کا دوسرا نام ہے)
- ۸، ۷، ۶ مارچ ۱۹۷۸ء (مطابق ۸، ۹، ۱۰ ذی الحجہ ۱۴۰۰ھ)
- ۱۲۸۔ خطبہ غدیر خم اور ارشادِ نبویؐ "مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاةُ" اور
 اس کا پس منظر - ۱۵ مارچ ۱۹۷۸ء (مطابق ۱۸ ذوالحجہ ۱۴۰۰ھ)
- ۱۲۹۔ وند اہلِ بخران سے گفتگو اور قرآنی نبویؐ "اِنَّ عِيسٰى قَدْ اٰتٰى عَلٰیہِ
 الْفَنَاءُ" حضرت عیسیٰؑ وفات پا چکے ہیں۔ گفتگو کے بعد دعوتِ مبارکہ کا واقعہ -
 ۲۱ مارچ ۱۹۷۸ء (مطابق ۲۴ ذی الحجہ ۱۴۰۰ھ)

(ہجرت نبویؐ کا گیارہواں سال)

یکم محرم	اتوار	۲۹ مارچ ۶۳۲ء	۱۳۰۔ وفد نخب از یمن۔ یہ آخری وفد
۲۔ صفر	منگل	۲۸ اپریل	تھا جسے آنحضرتؐ نے شرف باریابی بخشا
۳۔ بیح الاول	بدھ	۲۷ مئی	مارچ اپریل ۶۳۲ء (مطابق محرم ۱۱ھ)
۴۔ ربیع الثانی	جمعہ	۲۶ جون	۱۳۱۔ جنت البقیع میں مدفن صحابہؓ
۵۔ جمادی الاول	ہفتہ	۲۵ جولائی	کیئے آنحضرتؐ کی آخری دعائیں اُحد
۶۔ جمادی الثانی	سوموار	۲۴ اگست	میں جا کر شہداء اُحد کیلئے دعا۔
۷۔ رجب	منگل	۲۳ ستمبر	مارچ اپریل ۶۳۲ء (مطابق محرم ۱۱ھ)
۸۔ شعبان	جمعرات	۲۲ اکتوبر	۱۳۲۔ آنحضرتؐ کے مرض الموت کا آغاز
۹۔ رمضان	جمعہ	۲۰ نومبر	۱۴ مئی ۶۳۲ء (مطابق ۱۹ صفر ۱۱ھ)
۱۰۔ شوال	اتوار	۲۰ دسمبر	۱۳۳۔ سیرتہ اسامہ بن زید۔ آنحضرتؐ
۱۱۔ ذی قعدہ	سوموار	۱۸ جنوری ۶۳۳ء	کی زندگی کا آخری سترہ جس کی روانگی
۱۲۔ ذی الحجہ	بدھ	۱۷ فروری	حضرت ابوبکر صدیقؓ کی خلافت کے

ابتدائی ایام میں ہوئی۔ ۲۲ مئی ۶۳۲ء (مطابق آخر صفر ۱۱ھ)

۱۳۴۔ واقعہ قریظ۔ ۲۲ یا ۲۳ مئی ۶۳۲ء (مطابق ۲۵ یا ۲۶ صفر ۱۱ھ)

۱۳۵۔ بیماری کے آخری ایام میں آنحضرتؐ کا حضرت ابوبکرؓ کو اپنی جگہ امام الصلوٰۃ منفر فرمانا۔ آنحضرتؐ کا فرمان کہ حضرت ابوبکرؓ کی کھڑکی کے علاوہ سب کھڑکیاں بند کر دو۔ نیز

فرمایا کہ میں نے ارادہ کیا تھا کہ ابو بکرؓ کی نسبت خلافت کی وصیت لکھ دوں۔ مگر پھر خدا اور مومنوں پر چھوڑ دیا۔ قبل از وفات آنحضرتؐ کا مسجد نبویؐ میں آخری خطاب۔ (وفات مسیح کا اعلان اور انصار کے لئے وصیت) عالم نزع سے قبل کی حدیث۔

”لَعَنَّ اللّٰهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اِتَّخَذُوْا قُبُوْرَ اٰبِيَئِهِمْ مَسٰجِدَ“

۲۲ ۲۶ مئی ۶۳۲ء (مطابق ۲۵ صفر تا ۲۶ رجب الاول ۱ھ)

۱۳۶۔ حضرت خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ ﷺ کا وصال مبارک۔

۲۷ مئی ۶۳۲ء (مطابق ۲۶ مئی ۶۳۲ء مطابق یکم رجب الاول ۱ھ)

(رجب الاول ۱ھ)

صحابہ رسول کا غم و اندوہ۔ شاعر النبیؐ حضرت حسان بن ثابتؓ کا دردناک مرقعہ:-

كُنْتُ السَّوَادَ لِبَاطِلِي
فَعَمِيَ عَلَيْكَ النَّاطِلُ

مَنْ شَاءَ بَعْدَكَ فَلْيَمُتْ
فَعَلَيْكَ كُنْتُ اَحَاذِرُ

(دیوان حسان بن ثابت الانصاری دار البیروت للطباعة والنشر ص ۹۳)

۱۔ مولانا ابوالکلام آزادؒ نے لکھا ہے کہ یکم رجب الاول ۱ھ ہی صحیح تاریخ وفات معلوم ہوئی ہے۔ اس کی متوازی عیسوی تاریخ ۲۵ یا ۲۶ مئی ۶۳۲ء ملتی ہے (رسول رحمت ناشر غلام علی اینڈ سنز لاہور ص ۶۵۳) مگر پروفیسر محمد شہید اللہ صاحب کے نزدیک علم ہیئت کے حساب کی رو سے صفر ۱۱ھ ۲۹ دن کا تھا اس لئے یکم رجب الاول کو شکی تاریخ یقینی طور پر ۲۶ مئی ہی بنتی ہے۔ (جنگ کراچی ۲۸ ستمبر ۱۹۵۸ء ص ۷)

یعنی تو میری آنکھ کی پتلی تھا میں تو تیری موت سے اندھا ہو گیا ہوں۔ اب بعد اس کے جو چاہے مرے۔ مجھے تو تیرے ہی مرنے کا خوف تھا۔

حضرت عمرؓ کا پیام سے تلواری نکال کر کہنا کہ اگر کوئی شخص یہ کہے گا کہ محمد رسول اللہ صلی علیہ وسلم فوت ہو گئے ہیں تو میں اس کا سر قلم کر دوں گا۔ حضرت ابو بکر صدیقؓ کا خطبہ اور آیت **وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ** (آل عمران: ۱۳۵) کی تلاوت اور اسلام میں اولین اجماع امت وفات مسیح ناصری پر۔ سفید بنو ساعدہ میں انتخاب خلافت اور حضرت ابو بکرؓ کی ابتدائی بیعت۔ بعد ازاں مسجد نبویؐ میں بیعت عام۔ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کا غسل و تدفین۔ وصیت نبویؐ کہ میرے جنازہ میں صرف درود شریف پڑھنا۔ ارشاد علیؓ کہ انحصور حیات و وصال میں تمہارے امام ہیں۔ اس لئے جنازہ کے وقت کوئی اور امام نہ ہوگا۔ وصیت نبویؐ اور ارشاد علیؓ کے عین مطابق جنازہ اور ۲۸ مئی ۶۳۲ء کو حجرہ عائشہ صدیقہؓ میں تدفین۔ اور آفتاب نبوت کا دوسرے جہان میں طلوع۔

گنبد خضریٰ کی تعمیر کا ایمان افروز واقعہ جو آنحضرتؐ کے زندہ نبی ہونے کا بھی نشان ہے۔

یَا رَبِّ صَلِّ عَلَى نَبِيِّكَ دَائِمًا
فِي هَذِهِ الدُّنْيَا وَبَعَثْ تَابًا

ماخذ

(B I B L I O G R A P H Y)

- ۱- (مکہ معظمہ پر اصحاب الفیل کی یورش) مروج الذهب للمسعودی جلد ۲ ص ۲۸۰ مطبوعہ مصر سن ۱۹۶۳ء۔
- ۲- تاریخ ولادت حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم نتائج الاقدام فی توہیم العرب قبل الاسلام و فی تحقیق مولد النبوی و عمرہ علیہ الصلوٰۃ والسلام - طبع اول ۱۸۵۸ ہجری طبع دوم (عربی ایڈیشن) ۱۸۸۲ء از محمد حمی با شافعی مصری - (ولادت ۱۸۱۵ء وفات ۱۸۸۵ء) - ۲- سیرت النبی جلد ۱ ص ۱۷۲ مولفہ علامہ شبلی نعمانی ناشر قرآن لینڈ لاہور - ۳- علم التاريخ ص ۲۵ (H.A.R.GIBB) ناشر دار الکتب اللبنانیہ بیروت ۱۹۸۱ء - ۴- محاضرات جلد ۱ صفحہ ۳۳ تالیف الشیخ محمد خضریٰ بک ناشر دار العرفہ بیروت - ۵- العرب ص ۳۵ تالیف الدكتور نیل جی ناشر دار العلم للملہ - ۶- سیرت النبی جلد ۱ ص ۱۷۲ مولفہ علامہ شبلی نعمانی ناشر قرآن تالیف ابو عبد اللہ الزنجانی الغفوا لمح المحیط العربی فی دمشق مطبعہ لبنیۃ التالیف والترجمہ القاہرہ ۱۳۵۴ھ
- ۳- (خاتمہ حرب فجار) مروج الذهب للمسعودی جلد ۲ ص ۲۷۶
- ۴- (۱) - (حلف الفضول) مروج الذهب للمسعودی جلد ۲ ص ۲۷۶
- ۴- (ب) - (ولادت حضرت علیؑ) مطالب السؤل فی مناقب آل رسولؐ مولفہ محمد بن ابی طلحہ شافعی (۵۸۴ھ - ۶۵۲ھ) بحوالہ سوانح عمری حضرت علیؑ بن ابی طالب ص ۳۷۷ مولفہ حضرت علامہ مولانا عبد اللہ بک ناشر کتب علوم شرقی کشمیری بازار لاہور ۱۹۳۱ء
- ۵- (نزل قرآن کا آغاز) کنز العمال جلد ۲ ص ۱۷۱ از علی المتقی مطبوعہ ۱۹۷۳ء
- زرقانی شرح مواہب اللدنیہ جلد اول ص ۲۰۷ بحوالہ تفسیر کبیر جلد دوم ص ۳۹۴
- (حضرت خلیفۃ المسیح الثانی)
- ۶- (پہلی ہجرت حبشہ) طبقات ابن سعد "سیرت خاتم النبیین" جلد ۱ ص ۱۹۲
- (مولفہ حضرت مرزا بشیر احمد)
- ۷- (حاضرہ شعب ابی طالب کا پسلا دن) زاد المعاد جلد ۱۲ ابن قیمؒ سیرت خاتم النبیین جلد ۱ ص ۲۱۸
- ۸- (وفات حضرت خدیجہؓ) تاریخ یعقوبی جلد ۲ ص ۳۵ تالیف احمد بن ابی یعقوب

- ۹- (نکاح حضرت عائشہؓ وسوۃ) سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۱ ص ۲۳۱
- ۱۰- (مفرطائف) طبقات ابن سعد- سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۱ ص ۲۳۹
- ۱۱- (دوسری ملاقات اہل یرشلم) ابن ہشام- سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۱ ص ۲۹۱
- ۱۲- (معراج) سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۱ ص ۲۷۲
- ۱۳- (اسراء) سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۱ ص ۲۷۲
- ۱۴- (بیعت عقبہ ثانیہ) اسد الغابہ- سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۱ ص ۲۹۸
- ۱۵- (فیملہ دارالندوہ) تاریخ قمی جلد ۱ ص ۳۲۲ تالیف الامام الشیخ محمد بن الحسن الدیاربکری ناشر موسسہ شعبان بیروت- تحقیقی مقالہ دوست محمد شاہد مطبوعہ اخبار لاہور ۲۳ مارچ ۱۹۷۵ء
- ۱۵- (ب) (ہجرت مدینہ از عارف ثور) ایضاً
- ۱۶- (ورود قبا) سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۲ ص ۷- التوفیقات الالہامیہ ص ۱ از مختار ہاشم مصری المحدث المیرہ بولاق مصر ۱۳۱۷ھ مطابق ۱۸۹۳ء محاضرات تاریخ الام الاسلامیہ جلد ۱ ص ۸۳ تقویٰ مناشی ص ۸ از محب الدین الخلیف المحدث السلفیہ قاہرہ ۱۳۳۶ھ- تاریخ یعقوبی جلد ۲ ص ۴۱ تالیف احمد بن ابی یعقوب مطبوعہ بیروت ۱۹۸۰ء
- ۱۷- (بنیاد مسجد قبا) تقویٰ مناشی ص ۲۳-۲۴
- ۱۸- (اسلام میں آنحضرتؐ کا پہلا خطبہ جمعہ) (ترجمہ) ابن ہشام جلد ۱ ص ۵۳۴ تا شرح غلام علی اینڈ سنز- زاد المعاد لابن القیم جوزی جلد ۱ ص ۱۰۱ مطبع مینہ مصر- السیرۃ الخلیہ جلد ۲ ص ۲۳۲ تالیف علی بن برہان الدین الحللی مطبوعہ بیروت ۱۹۸۰ء
- ۱۹- (ظہر و عصر اور عشاء میں چار رکعتوں کی فرضیت) سیرت محمدیہ ترجمہ مواہب اللدنیہ للتفصالی جلد ۱ ص ۲۹۹
- ۲۰- (آیت اجازت جہاد بالسیف کا نزول) زرقانی- التوفیقات الالہامیہ- سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۲ ص ۶۵
- ۲۱- (سریہ البعیدہ) سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۲ ص ۹۹
- ۲۲- (غزوہ صفوان) سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۲ ص ۱۰۲
- ۲۳- (تحويل قبلہ) تاریخ یعقوبی جلد ۲ ص ۴۲

- ۲۴- (قیام رمضان کی فریضت) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۸۳
- ۲۵- (جنگ بدر) ابن ہشام۔ ابن سعد سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۳۲-۳۳
- ۲۶- (اسلام میں پہلی عید الفطر) التوفیقات الالہامیہ
- ۲۷- (رخسانہ حضرت عائشہؓ) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۳۷
- ۲۸- (غزوہ قرقرۃ الکدو و قنقاع) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۷۸۔ سیرت البیہقی از شبلی نعمانی جلد ۴ ص ۴۴
- ۲۹- (غزوہ سویق) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۷۹
- ۳۰- (حضرت فاطمہ کا نکاح) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۸۲
- ۳۱- (اسلام میں پہلی عید الاضحیٰ) التوفیقات الالہامیہ ص ۱
- ۳۲- (غزوہ ذی امر) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۹۳
- ۳۳- (حضرت ام کلثوم کا نکاح) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۹۳
- ۳۴- (غزوہ بحران) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۹۶
- ۳۵- (غزوہ بنی سلیم) ایضاً
- ۳۶- (غزوہ زید بن حارثہ بطرف قرہ) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۹۷
- ۳۷- (قتل کعب بن اشرف) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۲۹۹
- ۳۸- (شادی حضرت حفصہؓ) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۳۳۳
- ۳۹- (ولادت حضرت امام حسنؓ) اردو دائرۃ المعارف الاسلامیہ جلد ۸ ص ۲۵۰ شائع کردہ پنجاب یونیورسٹی لاہور
- ۴۰- (غزوہ احد) التوفیقات الالہامیہ۔ سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۳۶۰
- ۴۱- (بنو لیحان کی شہادت اور قتل سفیان) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۳۶۰
- ۴۲- (کفار کی غداری۔ واقعہ رجیع۔ واقعہ بزم معونہ) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۳۶۷
- ۴۳- (اخراج بنو نضیر) سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۳۷۳
- ۴۴- (ولادت حضرت امام حسینؓ) اردو دائرۃ المعارف الاسلامیہ جلد ۸ ص ۲۵۰ تا شری پنجاب یونیورسٹی لاہور۔ سیرت خاتم النبیین، جلد ۲ ص ۳۸۳

- ۳۵- (زوتج حضرت ام سلمہ) سیرت خاتم النبیین جلد ۲ ص ۳۸۵
- ۳۶- (غزوہ بدر الموعد) سیرت خاتم النبیین جلد ۲ ص ۳۸۵
- ۳۷- (غزوہ دومتہ الجندل) سیرت خاتم النبیین جلد ۲ ص ۳۹۹
- ۳۸- (مدینہ میں خوف قرار و صلوة خوف) سیرت خاتم النبیین جلد ۲ ص ۴۰۱
- ۳۹- (غزوہ بنی مصطلق اور واقعہ اُفک) سیرت خاتم النبیین جلد ۲ ص ۴۲۲
- ۵۰- (غزوہ خندق) سیرت خاتم النبیین جلد ۲ ص ۴۳۷
- ۵۱- (غزوہ بنو قریظہ) سیرت خاتم النبیین جلد ۲ ص ۴۸۰
- ۵۲- (سریہ قرظا) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۳
- ۵۳- (ثمانہ بن اثال رئیس یمامہ کا اسلام لانا) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۴
- ۵۴- (غزوہ عکاشہ بن محسن) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۸
- ۵۵- (سریہ محمد بن مسلمہ بطرف ذوالقصر) -
- سریہ زید بن حارثہ بطرف بنی سلیم) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۱۰-۱۱
- ۵۶- (سریہ زید بن حارثہ بطرف میص) -
- ۵۸، ۵۷- (ابوالعاص کا قبول اسلام غزوہ بنو لیثان) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۱۲-۱۳-۱۸
- ۵۹- (سریہ زید بن حارثہ برائے طرف) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۲۶
- ۶۰- (سریہ زید بن حارثہ بطرف حکم) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۲۶
- ۶۱- (سریہ زید بن حارثہ بطرف وادی القرئی) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۲۸
- ۶۲- (سریہ دومتہ الجندل) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۲۹
- ۶۳- (سریہ علیؑ بطرف ندک) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۶۱
- ۶۴- (ابورافع یهودی کا قتل) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۷۷
- ۶۵- (آنحضرتؐ کی دعائے استسقاء اور مدینہ میں بارش) سیرت خاتم النبیین جلد ۳ ص ۸۳
- ۶۶- (خروشاہ ایران کا اپنے بیٹے کے ہاتھوں قتل)

HISTORIAN HISTORY OF THE WORLD VOL: 8 P 95

(بحوالہ تفسیر کبیر جلد دوم طبع دوم ص ۷۸-۷۹)

- ۶۷۔ (آنحضرت کے قتل کی سازش۔ سریہ عمودین امیہ) سیرت خاتم النبیین، جلد ۳ ص ۱۰۵
- ۶۸۔ (قبائل حاکم و عربینہ کی غداری اور اسکا ہولناک انجام) سیرت خاتم النبیین، جلد ۳ ص ۱۰۵
- ۶۹۔ (بیعت رضوان۔ صلح حدیبیہ) سیرت خاتم النبیین، جلد ۳ ص ۱۱۰
- ۷۰۔ (معجزہ تکثیر الماء) سیرت خاتم النبیین، جلد ۳ ص ۱۱۲
- ۷۱۔ (آنحضرت کے خطوط ہر قتل، کسری، مقوقس، مصر، نجاشی، رئیس غسان اور رئیس یمامہ کے نام) سیرت خاتم النبیین، جلد ۳ ص ۲۳۳
- ۷۲ تا ۷۳۔ یہ سب واقعات حضرت مرزا بشیر احمد صاحب کی رقم فرمودہ ”فہرست مضامین سیرت خاتم النبیین“ مطبوعہ الفضل ۲۰۲۲ روری ۱۹۵۵ء سے ماخوذ ہیں۔
- ۷۳۔ (بحث علی بطرف یمن) فہرست مضامین سیرت خاتم النبیین، مطبوعہ الفضل از حضرت مرزا بشیر احمد، حضرت جبرائیل کی اطلاع کہ حضرت عیسیٰ ۳۰ سال زندہ رہے اور آنحضرت کا انتقال ۶۰ کی عمر میں ہوگا۔
- زرقانی شرح مواہب اللدنیہ جلد ۱ ص ۳۵ از الامام العلامة محمد بن عبدالباقی الزرقانی ناشر مطبعہ الاذہریہ المصریہ۔ طبع اول ۱۳۲۵ھ کنز العمال جلد ۳ ص ۶۷۷ از علامہ علی المصطفیٰ مطبوعہ حلب ۱۹۷۳ء
- ۷۴۔ (وفات حضرت ابراہیمؑ ابن رسول اللہ و کوفہ شمس)
- فہرست مضامین سیرت خاتم النبیین، مطبوعہ الفضل از حضرت مرزا بشیر احمد۔ ”رحمتہ للعالمین“ جلد ۲ ص ۱۹۸ از قاضی محمد سلیمان منصور پوری۔ رسالہ نقوش ”رسول“ نمبر ۱ لاہور۔ جلد ۲ ص ۱۶۱۔ (فرمان نبویؐ کہ میرا بیٹا ابراہیم بخدا نئی ہے) ”الفتاویٰ العالیہ“ ص ۷۶ از علامہ ابن حجر ہیثمی مطبوعہ مصر ۱۹۷۰ء
- ۷۵۔ (حجۃ الوداع) ۱۔ بخاری کتاب المغازی۔ ۲۔ التوفیقات الالہامیہ (محمد مختار پاشا مصری سیرت النبیؐ از شبلی نعمانی جلد ۲ ص ۱۹۵ ناشران قرآن لیبڈ لاہور۔
- ۷۶۔ (آنحضرت کے خطبات حجۃ الوداع) بخاری کتاب الجہاد۔ ابن ہشام وغیرہ۔ سیرت النبیؐ از شبلی نعمانی جلد ۲ ص ۱۹۵۔
- (آیت الیوم اکملت لکم دینکم) (المائدہ کے نزول پر یہودی کا تاثر)

در منشور لیسوطی جلد ۲ ص ۲۵۸)۔

۳۸۔ (خطبہ غدیر خم اور اس کا پس منظر) بخاری شرح کمانی جلد ۱۹ ص ۶۵ مطبوعہ مصر ۱۹۶۸ء
طبقات ابن سعد (ترجمہ) جلد ۲ ص ۳۱۹

۳۹۔ (واقعہ مباہلہ اور اعلان وفات مسیح) اسباب النزول ص ۵۳ از علی ابن احمد الواحدی مطبوعہ
مصر۔ بخاری۔ دو مستوف لیسوطی جلد ۲ ص ۳۷ تا ۴۰ ناشر دار المعرفۃ للطباعة والنشر بیروت
لبنان۔ چودہ ستارے ص ۸۴ از سید نجم الحسن کراوی۔

(وفد نخ از یمن) فہرست مضامین سیرت خاتم النبیینؐ از حضرت مرزا بشیر احمدؒ مطبوعہ الفضل ۲۰-۲۲
فروری ۱۹۵۵ء۔

۴۰۔ (جنت البقیع میں مدفون صحابہؓ اور شہدائے احد کے لئے دعا) ”فہرست مضامین سیرت خاتم
النبیینؐ مطبوعہ الفضل ۲۰-۲۲ فروری ۱۹۵۵ء۔

۴۱ تا ۴۳۔ فہرست مضامین سیرت خاتم النبیینؐ

(آنحضرتؐ کا مرض الموت) طبقات ابن سعد (ترجمہ) جلد ۲ ص ۳۱۹ ناشر نفیس اکیڈمی کراچی۔

۴۵۔ (حضرت ابوبکرؓ کا آنحضرتؐ کی طرف سے امام الصلوٰۃ مقرر ہونا اور آپؐ کی نسبت وصیت)
بخاری کتاب الاحکام باب الاستخلاف و مسلم باب من ففعل ابی بکر سیرت خاتم النبیینؐ جلد ۳ ص

۵۳۸

۴۶۔ (آنحضرتؐ کے وصال کی معین تاریخ)

سیرت النبیؐ از شبلی نعمانی جلد ۲ ص ۲۱۹ حاشیہ۔ اخبار جنگ کراچی ۲۸ ستمبر ۱۹۵۸ء (تحقیقی مقالہ پروفیسر

شمید اللہ)

(حضرت حسان بن ثابتؓ کا مرثیہ) دیوان حسان بن ثابت الانصاری ص ۹۱ دار بیروت للطباعة والنشر

بیروت ۱۹۸۳ء

(حضرت عمرؓ کا گوار بے نیام کرنا اور حضرت ابوبکرؓ کا خطاب وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا
رَسُولٌ... الخ) بخاری۔

(حضرت ابوبکرؓ کی بیعت) بخاری۔ مشجر الاولیاء ص ۲۳۴-۲۳۵ از سید محمد نور بخش القستانی
مطبوعہ فیاض پرنٹنگ پریس لاہور۔

(آنحضرت کا ارشاد کہ میرے جنازہ میں صرف درود شریف پڑھا جائے)

”الروح والائف فی تفسیر ما اشتمل علیہ احادیث السیرۃ“

النبویہ لابن ہشام“ ص ۳۷۷ تالیف الامام الحدیث عبدالرحمن بن احمد الخلیفی
اسبلی الحنفی ۱۲۳۳ھ - ناشر المکتبۃ القادریہ لبنان ۱۹۷۷ء

(حضرت علیؓ کا ارشاد کہ جنازہ کے وقت کوئی امام نہ ہوگا) ہواما مکم حیا

امیتنا الخصاص الکبریٰ للیوطی جلد ۲ ص ۲۷۷ ناشر المکتبۃ النبویہ

الموسیٰ لائل پور۔

(حضرت کے روزہ مبارک کا نقشہ - حضرات شیخین کے مزار اور گنبد حضرت کی تعمیر کے

لی مقرر کا ایمان افروز واقعہ)

الوفاء باخبار دارالمصطفیٰ للسرمدی جلد ۱ ص ۵۵۰ تا ص ۵۵۶ ناشر احیاء تراث

بیروت طبع چارم ۱۹۸۳ء

سہ جذب القلوب الی دیار الجبوب تاریخ مدینہ ص ۳۷۴-۳۹۶ حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی

مدینہ پیشکش کمپنی ہند روڈ کراچی۔

وَ اخذ دَعْوَانَا اِنَّ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ

الْعَالَمِیْنَ ۝

اک جلیوے میں سنا فائاً مبروریا عالم کو دیئے رو

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

اُتر دیکھن پو رہ پچھم

اول و آخر شارع و خاتم

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(کلام طاہر)